

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

17 FEBRUARI 1971

56e JAARGANG

No. 2785

Het big-brother-syndroom

Wie enige maanden geleden de verontruste beschouwingen las over de gevaren van de a.s. Volkstelling moest wel onder de indruk geraken van al hetgeen tegen die Volkstelling werd aangevoerd: inbreuk op de privacy, doorverkoop aan de industrie van persoonlijke gegevens, willig hulpmiddel van mogelijke toekomstige „kolonels” van links of rechts, enz. Meer in het algemeen was het de vage weerzin jegens de alleswetende computer, die op elk gewenst moment vitale informatie over onze handel en wandel zou kunnen uitbraken, informatie die wellicht tégen de verschaffer zou kunnen worden gebruikt. Lezing van de te stellen vragen werkt na al dat rumoer als een kolossale anticlimax. Onwillekeurig vraagt men zich af waar — helaas — velen zich zo druk over maken.

Nu dient te worden toegegeven, dat de wijze waarop in Zweden bijv. met volkstellingsgegevens en in de Verenigde Staten meer in het algemeen met door elektronische massa-registratiesystemen verschaft informatie is ongesprongen, weinig fris aandoet. Zo ook kan men zich heel wel de gevoelens indenken van diegenen die tijdens de Tweede Wereldoorlog van nabij hebben ervaren hoe een perfecte bevolkingsadministratie een zeer „klinische” genocide heeft helpen realiseren. Die houding afdoen met de kwalificatie „emotioneel” doet zulke gevoelens geen recht wedervaren.

Zeker, economen zullen overtuigd zijn van het nut van de komende Volkstelling. Deze doorlichting verschaft meer dan louter cijfermatige structuurbeelden van onze nationale samenleving, doch levert ook ver uitgesplitste regionale gegevens over bijv. forensisme, arbeids- en woningmarkt, onderwijs, enz. Het gezamenlijke grondgebied van alle Nederlandse gemeenten is namelijk ten behoeve van de Volkstelling in ca. 10.000 wijken en buurten verdeeld. Daarmee wordt een be-

langrijke basis voor beleid verschaft, een basis waarin niet — zoals wel eens naar voren wordt gebracht — reeds de bestaande, talrijke, afzonderlijke CBS-publicaties zouden voorzien, althans thans niet in die verfijnde mate. In dat verband zal ook duidelijk zijn, dat de behoefte aan gegevens voor kleinere regionale eenheden en voor bepaalde categorieën van de bevolking slechts kan worden gedekt door een volledige telling; een steekproefonderzoek is daarvoor te grof.

Nu kan het nut van de Volkstelling nog zo groot zijn, de bescherming van de privacy is géén kwestie van kansberekening. Bestaan er kansen — hoe klein ook — op aantasting van die privacy en op misbruik van de gegevens dan is de Volkstelling daarmee veroordeeld; dat wast alle „nut” van de wereld — hoe groot ook — niet af. De Volkstelling is dus slechts gerechtvaardigd wanneer die kwade kansen geheel afwezig zijn. Welnu, wie nog bezwaren mocht hebben, ziet deze weggenomen door de toezegging van de heer Nelissen, vorige week in de Tweede Kamer gedaan. Hij heeft meegedeeld te laten varen het oorspronkelijke plan om 10% van de namen en adressen tot na de Volkstelling van 1981 (bedoeld als een soort voortgangscntrole) te bewaren. Alleen in de eerste bewerkingsfase (de globale controle van de gegevens door de gemeenten, o.a. ten behoeve van hun eigen bevolkingsregisters) zullen nu nog namen en adressen met de gegevens verbonden blijven. Daarna worden ze van elkaar gescheiden, zodanig dat misbruik uitgesloten kan worden geacht. Na de diverse bewerkingen zullen de kaarten met namen en adressen op het CBS bovendien nu ook worden vernietigd.

Wie toekomstige regeringen de informatie wil onthouden die zij voor hun beleid nodig hebben, heeft straks geen recht van spreken over beleidslacunes. Wie wil voorkomen dat toekomstige regeringen zich voor hun mogelijk gebrek aan beleid achter een eventuele mislukte Volkstelling kunnen verschuilen, doet er goed aan door middel van loyale medewerking aan de Volkstelling hun die uitvlucht te ontnemen.

dR

Inhoud

Het big-brother-syndroom	141
Drs. J. A. M. Heijke: Op de weg in 2000	142
Prof. Dr. W. Albeda: Loonvorming en directe democratie	143
Prof. Mr. N. E. H. van Esveld en Drs. A. Peper: Nogmaals: overgangsjaren arbeidsverhoudingen	144
Drs. G. Brouwers: Naar een economische en monetaire unie (II)	148
W. B. Koelman: De coëfficiënt van Iwema, met kanttekeningen van Drs. R. Iwema	151
Maatschappijspiegel	158
Geld- en kapitaalmarkt	159
Mededelingen	162

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris: J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701; Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijksoorden (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 308.

Op de weg in 2000

Het ramen van het toekomstige aantal personenauto's is een riskante bezigheid. Zeer vaak bleken de prognoses door de feitelijke ontwikkeling verre te worden overtroffen. De conclusie dat het nu wel gedaan zal zijn met het opstellen van autoprognozes miskent de dringende behoefte aan informatie over dit onderwerp. Een belangrijke reden om het toekomstige autobezit te ramen is de omstandigheid dat de complementaire ruimtelijke voorzieningen enorme inheersteringen vereisen die, na verwezenlijking, over zeer lange perioden onherroepelijk zijn, zodat anticipatie op de toekomstige ontwikkeling van het autoverkeer een eerste vereiste is.

Als voorbeeld van een binnen dit kader tot stand gekomen lange-termijnprognose kan de raming door het NEI¹ van het aantal personenauto's in Nederland tot 2000 worden genoemd: 1970: 2,5 mln., 1980: 4,6 mln., 1990: 6,2 mln., 2000: 7,5 mln.

Teneinde de opmerking in het RAI-orgaan n.a.v. deze cijfers („Voor de nabije toekomst houden deze cijfers bepaalde florissante consequenties in”²) ook voor de ontwikkeling op langere termijn te kunnen toetsen, is het interessant de prognose voor het jaar 2000 een wat meer tot de verbeelding sprekende prognose te geven. Als gevolg van het autobezit zal, afgezien van de mogelijkheden zich nog per auto te kunnen voortbewegen, ruimte geschapen moeten worden teneinde het autopark te kunnen stallen. Gaat men hierbij uit van een per auto benodigde oppervlakte van 15 m², dan is een parkeerterrein van ruim 11.000 ha nodig, hetgeen een oppervlakte ter grootte van het eiland Terschelling impliceert. Worden deze auto's bumper aan bumper geplaatst dan verkrijgt men, uitgaande van een gemiddelde lengte per auto van vier meter, een rij ter lengte van ongeveer 30.000 km. Willen alle Nederlandse autobezitters een uitstapje maken langs een aan te leggen eenstrooksweg langs het parkeerterrein van ongeveer 40.000 km, dan kan de laatste auto vertrekken als de eerste van zijn wereldreis is teruggekeerd. Hierbij is een onderlinge afstand aangehouden van 133 cm teneinde enige beweging in de karavaan te krijgen.

Realistischer is het om het verwachte autobestand te relateren aan het huidige wegennet. In 1968 bedroeg de totale lengte van de wegen met gescheiden rijbanen buiten de bebouwde kom 927 km. Past men vervolgens niet de lengte van deze wegen aan maar wel het aantal rijstroken, dan kan men het autopark in de rijen opstellen indien het aantal rijbanen per richting ongeveer 16 bedraagt. In de praktijk echter maken niet alle autobezitters op hetzelfde moment gebruik van de autosnelwegen, bovendien wordt het autosnelwegennet voortdurend verlengd.

Anders ligt de situatie bij het wegennet binnen de bebouwde kom (lengte in 1968: 27.300 km). Hier worden enorme problemen geschapen doordat enerzijds de woon-werkverplaatsingen, waarbij ongeveer eenderde deel van de bevolking betrokken is, zich in een korte periode op de dag afwikkelen en anderzijds de stedelijke infrastructuur slechts beperkt uitbreidbaar is. Uitbreiding op grote schaal zou gepaard gaan met belemmering van de stedelijke functies, i.c. de stad als samenlevingsvorm.

Teneinde een efficiënte afwikkeling van het woon-werkvervoer te waarborgen lijken de volgende ontwikkelingen van belang:

- Het ontwikkelen van vervoerswijzen met een groter ruimterendement, zoals het openbaar vervoer, bustaxi's, verhoging van de bezettingsgraad van de personenauto's door „pooling”.
- Het aanleggen van ringwegenstelsels die het doorgaande verkeer om de stedelijke kernen heenleiden.
- Het invoeren van verkeerscirculatiesystemen, waarbij de wegen voortdurend maximaal worden benut door de toegelaten rijrichting der verkeersstromen aan het tijdstip van de dag aan te passen.
- Het invoeren van een grotere spreiding van werkdagen en werktijden.

J. A. M. Heijke

¹ „Gebiedsindeling en Personenautoprognose”, Interim-Rapport no. 11, uitgebracht in het kader van de Integratie Verkeers- en vervoerstudie t.b.v. het Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

² S. de Jong: 4½ mln. personenauto's in 1980 in „RAI”, nr. 20, 1969.

Loonvorming en directe democratie

Er schuilt, hoe men het keert of wendt, een tegenspraak tussen het verlangen naar een rationele beheersing der samenleving en het streven naar voortgaande democratisering. Het is niet moeilijk voorbeelden te geven: het is een eis van democratie, dat werknemers inspraak hebben in het vaststellen van hun arbeidsvoorwaarden. Ons maatschappelijk bestel, waarin lonen en andere arbeidsvoorwaarden de uitkomst vormen van een marktproces, biedt op dit punt wel mogelijkheden. Weliswaar komen de inkomens niet via een democratische beslissing tot stand, maar men kan over de vaststelling ervan meespreken. Zo nodig met de stok achter de deur. In een tijd, waarin men de inspraak dicht bij de mensen wil brengen, betekent dit natuurlijk, dat wij met veel begrip staan tegenover elke groep, die zich verongelijkt acht en een loonactie begint. Wie hier een vraagteken achter zet, is op zijn minst een technocratische centralist. De mensen zijn immers mondig en kunnen zelf uitmaken voor welk loon zij willen werken.

Toch ziet het er wat anders uit, wanneer men de zaak beziet vanuit het streven naar rationele beheersing der samenleving. Gesteld, dat men zou willen streven naar a. beperking der inkomensverschillen en b. consistentie van de normen voor die verschillen, dan moeten die plaatselijke loonacties natuurlijk afgeschreven worden als amateuristisch geknutsel. Noch de nivellering, noch de consistentie der maatstaven komen zodoende aan hun trekken. Ten koste van veel onrust en relatief hoge offers ontstaat a. versterking der inflatie en b. een loonstructuur waarin de relatieve machtspositie der verschillende groepen werknemers zich weerspiegelt.

Voor de rationele beheersing is in dit geval noodzakelijk: een relatief

hoog niveau van besluitvorming en het vertrouwen in de mogelijkheid in onderling overleg aanvaardbare maatstaven te vinden voor het vaststellen van inkomensverschillen. Weliswaar kan men hierbij vakverenigingen betrekken met een interne democratische structuur, of een regering gecontroleerd door een gekozen parlement, maar het proces van rationele beheersing staat ver af van de betrokkenen, van wie eerder vertrouwend afwachten dan actieve participatie wordt verwacht.

Nu is er in Nederland bij de loonvorming alleen maar sprake van inspraak. Tenslotte blijven er twee partijen. Hoe ligt dit nu in het geval van „arbeiderszelfbestuur”? Ook in Joegoslavië heeft men dezer dagen de tegenstelling tussen directe democratie en rationele beheersing aan den lijve kunnen ondervinden. Zoals bekend wordt in de Joegoslavische onderneming het totaal ter beschikking komende inkomen wél volgens democratische procedures verdeeld. Het verschil tussen winst en loon is er uitgewist, de arbeidersraad maakt uit wat er uit het gemeenschappelijke restinkomen van de onderneming verdeeld wordt onder de bedrijfsgegoten en wat er geïnvesteerd wordt. Nadat er tussen januari en september 1970 een prijsstijging was van 12%, heeft de regering een stabilisatieprogramma aanvaard, dat o.m. een wet op het bevriezen der inkomens omvat. Volgens deze wet blijven alle persoonlijke inkomens vanaf januari 1971 gedurende tenminste drie maanden bevroren.

Uit *Yugoslav Trade Unions* van januari/februari 1971 blijkt, dat de

regering in november en december 1970 niet met deze wet (een soort knevelwet, zou Kloos zeggen) in het Parlement durfde te verschijnen. Op 28 december, terwijl de vakcentrale een belangrijke bijeenkomst heeft, wordt de wet er haastig doorgejaagd. Dit leidde tot een ernstig conflict tussen overheid en vakbeweging, die bijzonder boos is, dat de regering zelfs geen overleg voerde over deze ingrijpende maatregel.

Net als bij ons ziet dus de regering in Joegoslavië zich gedwongen een einde te maken aan het spel der directe democratie aan de basis, op het moment dat de knikkers al te uitbundig gaan rollen. Interessant ook te constateren, dat de regering hierover in conflict komt met de vakbeweging, de grote voorvechter van het arbeiderszelfbestuur in Joegoslavië. Ook hier de centrale ingreep als de som der democratische beslissingen uit de hand dreigt te lopen.

Er is dus kennelijk wel zoiets als een tegenspraak tussen het streven naar directe democratie en het streven naar rationele beheersing der samenleving. Het is ook niet moeilijk in te zien, waarom deze tegenspraak juist de vakbeweging het leven zo moeilijk maakt. De vakbeweging wil immers beide: de rationele beheersing met het oog op de sociale zekerheid; en de beslissing aan de voet met het oog op de directe democratie (in eigen huis, en in de samenleving als geheel).

Het vraagstuk zou uiteraard een oplossing nabij zijn, wanneer we er nog eens in slagen de rationele beheersing der samenleving — en in dit geval in het bijzonder de beheersing der inflatie — langs andere wegen dan die der loonpolitiek te realiseren. Ik heb echter de neiging over deze mogelijkheid niet al te optimistisch te zijn.

Nogmaals: overgangsjaren arbeidsverhoudingen

PROF. MR. N. E. H. VAN ESVELD*

DRS. A. PEPER**

Cyclus der arbeidsverhoudingen

door Prof. Mr. N. E. H. van Esveld

In *ESB* van 13 januari heeft Drs. A. Peper beschouwingen gewijd aan „De overgangsjaren van de Nederlandse arbeidsverhoudingen”. Het artikel is vlot geschreven en verraadt een uitstekende kennis van de huidige problemen van de Nederlandse loonpolitiek. De schrijver laat zijn bijdrage bovendien uitmonden in een aantal suggesties voor een nieuwe opzet van de vrije loonpolitiek, waardoor het mogelijk wordt de door hem op gang gebrachte discussie te concretiseren. Hij hoopt trouwens ook dat er voldoende aanleiding zal zijn om in dit blad nog eens op een verdere uitwerking in te gaan.

Ik ben zeer benieuwd naar die uitwerking, daar sommige punten uit Pepers artikel mij nog niet helemaal duidelijk zijn en ik ook nog niet goed zie hoe de door hem geschetste toekomstige structuur van de arbeidsverhoudingen in de praktijk zal moeten werken. Daarom moge ik zeer in het kort een aantal onderwerpen noemen, welke naar mijn mening een andere opvatting dan die van Drs. Peper toelaten. Een veel uitgebreider artikel, waarop de heer Peper met zijn uitstekende stuk zeker recht heeft, zal aan waarde winnen als eerst klaarheid is gebracht in een aantal uitgangspunten.

1. De titel van Pepers artikel doet een beschouwing over arbeidsverhoudingen verwachten, maar hij herleidt al zijn materiaal en conclusies tot de crisis in de loonpolitiek.

2. De term „overgangsjaren” en het concept ener vrije loonpolitiek doen het toeschijnen alsof met het verleden definitief afgerekend is en in de toekomst nog slechts plaats is voor wat schrijver noemt het „coalitiemodel”. De vraag is gewettigd of er niet veel meer sprake is van een *cyclus*, waarin ook de huidige fase van desintegratie, c.q. coalities voor beperkte perioden, voorbijgaand is. De historie leert ons dat de thans bij velen (zeker niet allen) levende behoefte om zich onafhankelijk tegenover centraal gezag en traditionele structuren op te stellen een natuurlijke reactie is op de integratie en centralisatie ener voorafgaande periode.

3. Er is in de periode 1945-1965 geen sprake geweest van een „integratiemodel”. Een dergelijke opvatting over de PBO is nimmer sterk verbreid en zeker niet sterk geweest. Reeds in 1949 stuurden hoogleraren in

de staathuishoudkunde een adres aan de Staten-Generaal, waarin zij wezen op het gevaar van het door elkaar halen van de taak van overheid en bedrijfsleven. Wat de voorstanders der PBO nastreefden was een maatschappijconceptie, welke door vele maatschappijcritici thans met andere begrippen en woorden precies zo is overgenomen.

4. Het kenmerk van de naoorlogse periode was niet (het streven naar) integratie, maar het inzicht dat individuele belangen het best gediend zijn bij afstemming op het geheel, waarin en bij welks gratie ze bestaan.

5. Het verschil tussen Pepers „integratiemodel” en „coalitiemodel” is niet zo groot en principieel als hij stelt. Bovendien toonde de praktijk veeleer mengvormen.

6. Wel significant is de noodzaak van participatie, betrokkenheid, communicatie en voorlichting. De eerste twintig jaren na de oorlog waren we sneller geneigd het van „boven” verordonneerde en bepleite voor lief te nemen dan in de huidige fase, waarin de welzijnsmentaliteit velen zich tegen alles en nog wat kritisch doen opstellen.

7. De door Peper bepleite „strikte scheiding van verantwoordelijkheden” verandert niets aan de noodzaak om op een bepaald moment en onder bepaalde omstandigheden ergens tot een tijdelijk vergelijk te komen. Indien we de anarchie of een borrelend sop van individuele meningen en groepsbelangetjes verwerpen, móeten we wel gaan coördineren, compromissen sluitēn en tot werkbare vergelijken zien te komen.

8. De lagere niveaus van de organisaties, de beroeps-groepen en individuen zullen bij alle denkbare structuren frustraties hebben, daar ieder het loon van zijn buurman en overbuur wil hebben indien dat hoger is, maar zich met hand en tand tegen nivellering verzet indien die nadelig is.

9. Dat de oude structuur met PBO en SER slechts

* Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

** Wetenschappelijk medewerker aan de Nederlandse Economische Hogeschool.

een deel van de werkgevers en werknemers vertegenwoordigt, wordt niet verbeterd met een „coalitiemodel”, dat aan de voet van het bedrijfsleven meer mensen inschakelt. Bepaalde eisen moeten aan de zgn. representativiteit van vakvereniging gesteld blijven worden. Het begrip voor ruimere toepassing ervan leefde tot nog toe sterker aan de thans zo verloochende top dan bij de organisaties aan de voet. De laatste kunnen in een begrijpelijke concurrentiestrijd waarlijk onverdraagzaam zijn.

10. Het zo vaak bekritiseerde gemillimeter van de Nederlandse loonpolitiek is niet ontstaan door dirigisme en bedisselzucht aan de top, maar door de naijver van kleine zielen aan de voet. Het extra vakantiedaagje in de ene bedrijfstak of de ene onderneming moest en zou ook overgenomen worden door de andere tak of onderneming. Teneinde nationale lawines te voorkomen moesten de algemene aanwijzingen uit het BBA via de richtlijnen van het College van Rijksbemiddelaars wel steeds meer afdalen tot details.

11. Het is ook thans nog de ervaring van personeelchefs of sociale directeurs, dat algemene regels verre de voorkeur verdienen boven individuele tegemoetkomingen of franje. Hetzelfde geldt in wijder verband voor de hoofdtrekken der arbeidsvoorwaarden, t.w. loonschalen, premies en vakanties.

12. Waarnaar gezocht zal moeten worden is het evenwicht tussen de vaststelling van arbeidsvoorwaarden waarvan de kosten gevolgen hebben voor de nationale economie en die welke per groep, onderneming of regio kunnen worden afgegrensd.

13. Ook voor de zich „gelijkberechtigd” voelende arbeider (Hoefnagels 1951) is het van het grootste belang dat de eerstgenoemde groep arbeidsvoorwaarden zodanig past in de nationale mogelijkheden, dat de kwantiteit van de in de loonstrijd bevochten guldens de kwaliteit niet te niet doet.

14. De SER is niet het toporgaan van het Nederlandse bedrijfsleven en evenmin het zenit van een naoorlogs „integratiemodel”. Hij functioneert als advieslichaam. Directe voorgangers waren de Hooge Raad van Arbeid en de Economische Raad. Aan de wortels vindt men de organen van samenwerking en „zelf-doen”, zoals de Kamers van Arbeid, de Raden van Arbeid, de bedrijfsverenigingen en de Bedrijfsraden. De logische gedachte van bedrijfsgenoten, om zaken gezamenlijk zelf te willen afdoen en daarbij in voor achterbannen wellicht niet altijd direct toegankelijke besluiten tot elkaar te komen in geven en nemen, blijft aan de cyclus van structuurvormen ten grondslag liggen. Hoogstens zullen in opvolgende perioden de accenten anders liggen.

15. De drang tot coalitie en centralisatie gaat steeds uit van individuen en groepen aan de voet, die hiermee tot machtsvorming hopen te komen. Men denke aan het ontstaan van de collectieve arbeidsovereenkomst, het streven naar algemeen-verbindendverklaring daarvan, tenslotte de „bekroning” in de PBO, waarmee belanghebbenden de centrale overheid voorgoed buiten de deur hoopten te kunnen sluiten.

16. Twintig jaren van sociaal-economische adviezen van de SER (hiervan bestaat een publikatie) vergen 78 bladzijden van opsomming. De SER heeft meer gedaan dan zich met de loonpolitiek te bemoeien, ja, aan de laatste is slechts een kwantitatief onbetekenende groep gewijd. Alleen hierdoor reeds blijft de SER onmisbaar als overlegorgaan met talrijke commissies van telkens wisselende samenstelling. Zij doen het voorwerk waarop uiteindelijke beslissingen van regering, Parlement en bedrijfsleven kunnen rusten.

17. Veel van bovengenoemde uitgangspunten is sinds de oorlog in talloze geschriften van zeer veel auteurs reeds te vinden. Pepers literatuur-documentatie is te disciplinair eenzijdig en voorts wat mager voor zijn betoog en conclusies.

N. E. H. van Esveld

Korte versus lange cyclus?

door Drs. A. Peper

Ik ben blij dat Prof. van Esveld, als groot kenner van het arbeidsrecht en de arbeidsverhoudingen in ons land, zo positief heeft gereageerd op mijn bijdrage over de veranderende arbeidsverhoudingen in Nederland. De uitnodiging tot reageren die in mijn artikel — gezien de grote lijnen die ik noodgedwongen bij een zo omvangrijk onderwerp moest trekken — lag opgesloten, is daarmee aangenomen. Het onderwerp is er belangrijk genoeg voor. Ik hoop dat mijn toelichting een aantal onduidelijkheden die hij heeft gesignaleerd kan wegnemen. Mét Van Esveld hoop ik ook dat de discussie zal worden voortgezet, misschien zelfs wel met dat „veel uitgebreider artikel”, waarop ik naar zijn opvatting recht heb. Wellicht kan Van Esveld daarvan dan de auteur zijn.

De redactie heeft mij een kort naschrift gevraagd. Ik moet mij daarom beperken, al valt dat door het grote aantal vragen en punten dat Van Esveld mij voorlegt niet mee. De opmerkingen van mijn opponent zijn nl. op zichzelf weer „verdichtingen” van een grote hoeveelheid kennis, ervaringen en maatschappelijke standpuntbepalingen. Het lijkt mij het beste om per punt te reageren. De verdere uitwerking van mijn voorstel zal ik tot een later tijdstip bewaren. Voorlopig verdient het stimuleren van de discussie in bredere kring prioriteit.

Voor ik tot beantwoording van de punten kom, eerst een algemene opmerking vooraf. De titel van het stuk van Van Esveld is — net als mijn titel — poly-interpretabel. Kijken we — wat belangrijker is — naar de lading, dan geloof ik dat de term cyclus in zijn betoog ter aanduiding van de kleine schommelingen die de naoorlogse loonpolitiek en arbeidsverhoudingen in Nederland te zien hebben gegeven. Na een periode waarin de arbeidsvoorwaarden in sterke mate centraal geregeld werden, hebben we na 1959 met een zekere afwisseling geschommeld tussen centrale regulering en wat minder centrale regulering. In dit beeld past dan de loonmaatregel van eind vorig jaar, die weer een reactie is op de vrijere loonpolitiek die in de paar voorafgaande jaren is gevoerd. Na deze loonmaatregel krijgen we weer een korte periode van wat vrijere loonvorming, die ongetwijfeld na een paar jaar zal worden opgevolgd door een meer centraal loonbeleid.

Als ik het goed zie, verschillen Van Esveld en ik op dit punt wezenlijk van mening. Ik zie de ontwikkeling na 1959 als een proces waarin — met vallen en opstaan (de schommelingen van Van Esveld) — de drie partijen (regering, werkgevers en werknemers) proberen te komen tot de vormgeving van een nieuw systeem van arbeidsverhoudingen, dat meer ruimte laat de eigen rol en verantwoordelijkheid te definiëren. Niet ontkend kan toch worden dat de partijen, de één meer (vakbeweging, werknemers), de ander minder (de regering), zich in de loop der jaren zestig steeds sterker hebben uitgesproken voor een systeem van vrije(re) loonpolitiek. Vooral in het midden van de jaren zestig is deze tendens duidelijk naar voren gekomen. Het is m.i. dus geen kwestie van kleine schommelingen, die Van Esveld lijkt te interpreteren in termen van iets meer of iets minder centralisatie, maar van een maatschappelijke ontwikkeling, schuchter ingezet rond 1960, van zwaarder kaliber.

Men zou het ook zo kunnen zeggen: de tijdsduur van Van Esvelde's cyclus is veel korter dan die van mijn cyclus. Schematisch aangeduid kan men stellen dat de centrale loonpolitiek na de oorlog een periode van ongeveer twintig jaar in beslag heeft genomen (1945-1965). De overgang van dit systeem naar dat van de vrije loonpolitiek is pas goed rond 1965 ingezet. In 1970 waren we — zie het loondebat en wat daaraan vooraf is gegaan — beslist nog niet zo ver dat we al een bevredigend systeem van vrije loonpolitiek (met de daarbij behorende instrumenten) hadden ontwikkeld. De veel langere tijdsduur van mijn cyclus betekent ook dat de overgangsjaren een langere periode bestrijken. De loonmaatregel van de regering mag dan tijdelijk een rem hebben gezet op de ontwikkeling naar een systeem van vrije loonvorming, hij is naar mijn overtuiging niet in staat deze ontwikkeling te stuiten. Een ontwikkeling die onmiskenbaar gaat in de richting van een articulatie van de eigen verantwoordelijkheden van de partijen in het arbeidspolitieke spel.

Het zou op deze plaats te ver voeren om de factoren te behandelen die voor deze ontwikkeling verantwoordelijk zijn. Voor een deel zijn zij wel bekend en heb ik ze ook in mijn artikel genoemd. Men kan wijzen op de — door allerlei omstandigheden noodzakelijk geworden — onafhankelijker opstelling van de vakbeweging, die m.i. van langere duur is dan de kleine-schommelingen-theorie van Van Esveld toestaat. Aan werkgeverszijde is te noemen internationalisering, schaalvergroting en dynamiek van het management van produktiefactoren. En voor regering en Parlement geldt eveneens dat zij steeds meer zullen worden uitgenodigd hun eigen politieke verantwoordelijkheid, die zo vaak vroegtijdig is ondergebracht bij alle mogelijke SER-organen en adviezen, gestalte te geven. Dit hangt o.m. samen met de groeiende noodzaak tot een planning op wat langere termijn te komen¹ en met het feit dat zij ook rekening dienen te houden met de opvattingen en belangen van omvangrijke groeperingen die in afgeleide zin de invloed ondervinden van overeenkomsten tussen werkgevers en werknemers. Anders dan vroeger valt door de groei van de „onproduktieve” groeperingen — de belangenstrijd tussen werkgevers en werknemers niet zonder meer samen met de belangenbehartiging die zich binnen het totale maatschappelijke bestel in Nederland afspeelt. Lange tijd na de oorlog —

de opbouw van het land! — kon deze opvatting nog wel stand houden, nu is de actualiteitswaarde ervan bepaald gering.

De punten:

1. De crisis in de loonpolitiek is voor mij *aanleiding* geweest mijn artikel onder zijn misschien wat weidse titel te publiceren. Ik heb echter de loonpolitieke crisis als exemplarisch behandeld voor de desintegratie van de arbeidsverhoudingen. Ik geef natuurlijk graag toe dat loonpolitiek en arbeidsverhoudingen geen synoniemen zijn, maar ik zou toch wel staande willen houden dat de loonpolitiek een cruciale indicatie is ter bepaling van het karakter van de arbeidsverhoudingen („industrial relations”). De structuur van het loonpolitieke spel is een uitdrukking van de arbeidsverhoudingen. De lange „aanloop” die ik heb genomen alvorens het coalitiemodel te introduceren rechtvaardigt niet de conclusie dat ik mij niet met de structuur van de arbeidsverhoudingen heb bezig gehouden.

2. Hierover heb ik in mijn inleiding al het nodige gezegd. Graag nog toegevoegd de opmerking dat — los van mijn eventuele voorkeuren voor een coalitiemodel — ik geen aanwijzingen zie die een terugkeer naar wat ik het integratiemodel heb genoemd aankondigen. Daarvoor zijn de omstandigheden van nu te fundamenteel, verschillend van die van de eerste periode na de oorlog (1945-1960). Wel geloof ik dat we de eerstkomende jaren nog in de overgangsjaren zullen blijven. De tijdsduur van mijn cyclus is immers langer; vrij wezenlijke veranderingen vergen nu eenmaal nogal wat tijd.

3. Met deze opmerking kan ik het moeilijk eens zijn. De opbouw van Nederland stond m.i. garant voor de consensus tussen de verschillende partijen, zowel in de politiek als in de economie. De PBO moet in dit verband slechts gezien worden als een *instrument*. Het adres van de hoogleraren in de staathuishoudkunde, waarover Prof. van Esveld spreekt, heeft kennelijk weinig indruk gemaakt op de voorstanders van de PBO-gedachte, gezien de krachtige uitbouw van de PBO die kort daarop ter hand is genomen. Het is een schrale troost voor de critici van 1949 dat zij — als vroege representanten van het coalitiemodel — gelijk beginnen te krijgen. De kritische begeleiding door wetenschappers van de beleidsvorming zou ook in deze tijd meer beoefend moeten worden. Dat de voorstanders van de PBO en de maatschappijcritici van nu ongeveer op dezelfde golflengte uitzenden, zoals Van Esveld beweert, is een indrukwekkende misvatting, die te veel bladzijden zou vergen om te worden aangetoond. Een persoonlijk gesprek biedt hier wellicht uitkomst.

---

¹ In een belangrijke bijdrage heeft Prof. Dr. A. Heertje o.m. gewezen op de noodzaak planning en beheersing van de technische ontwikkeling (die hij als zesde doelstelling van de economische politiek opvoert) ter hand te nemen. Zie zijn artikel: *Evenwichtige technische ontwikkeling*, in „ESB” van 27 januari 1971.

4. Deze opmerking omschrijft nu juist vrij exact het kenmerk van integratie. Individuele en niet te vergeten collectieve belangen *op voorhand* ondergeschikt maken aan het algemeen belang. De ontwikkeling die we de laatste jaren hebben gezien, is er een waarin men steeds meer op basis van eigen belangen en een eigen interpretatie van het algemeen belang, in dialoog en strijd, probeert te *ontdekken* op welke punten men gemeenschappelijke belangen heeft. Dat is principieel een andere uitgangspositie.

5. Hierop aansluitend wil ik graag toegeven, als Van Esveld dat bedoelt, dat het *resultaat* van beide modellen geen grote verschillen *behoeft* op te leveren. Maar, als gezegd, de uitgangspositie is in het coalitiemodel principieel anders, het resultaat van de onderhandelingen heeft uitdrukkelijker een tijdelijk karakter. Geheel akkoord met Van Esveld als hij stelt dat de praktijk waarschijnlijk veel mengvormen te zien zal geven. Die mengvormen zijn een logisch gevolg van mijn opmerking: „Het coalitiemodel is, omdat het een onderhandelingsmodel is, een mengeling van samenwerking en conflict”².

6. Hier wijst Van Esveld op een structurele factor, die mede verantwoordelijk moet worden gesteld voor het ontstaan van coalitie-achtige arbeidsverhoudingen.

7. Hiermee ben ik het eens. Ik schreef dan ook: „In het coalitiemodel gaat men er van uit dat — *gegeven de evidente noodzaak om tot een oplossing te komen* (curs. van mij, BP) — partijen slechts tot een voor alle zo bevredigend mogelijke oplossing kunnen komen door vanuit een duidelijk eisenpakket te opereren”³. Vandaar ook mijn pleidooi voor het instellen van bemiddelingsprocedures, die naar mijn idee inherent zijn aan het coalitiemodel. Lopen na herhaalde pogingen tot bemiddeling de onderhandelingen toch nog vast, „wat betekent dat werkgevers en werknemers zich onmachtig hebben getoond om van de toegekende vrijheid gebruik te maken (en die ze dan ook *tijdelijk* verspeelen)”, dan valt „de verantwoordelijkheid om in te grijpen toe aan regering en Parlement. Een dergelijk ingrijpen heeft dan ook *een veel sterker legitimatiebasis* (curs. van mij, BP) dan wanneer men, zoals nu, zich voortijdig bemoeit met het loonbeleid”⁴.

8. Deze opmerking kan ik moeilijk plaatsen. Er zijn inderdaad nog geen maatschappelijke structuren ontwikkeld die geen frustraties produceren. Het referentieproces is een zo algemeen kenmerk in elke samenleving, en zeker in onze zo op succes en stratificatie gebaseerde samenleving, dat ik de frustratiegevoelens niet exclusief zou willen localiseren bij de „lagere niveaus”. De hogere niveaus weten er ook aardig mee om te springen.

9. Het coalitiemodel lost dit probleem ook niet zonder slag of stoot op. Wel nodigt het meer uit tot groepsvorming — door de sterkere profilering van de verschillende posities. — dan het integratiemodel. Dat laatste model heeft, i.t.t. het coalitiemodel, de pretentie (wettelijk gesanctioneerd) het geheel te vertegenwoordigen. Door die pretentie hangt de non-participatie als een loden last om de schouders van dit model, als ik het zo even mag formuleren.

10. Het coalitiemodel geeft inderdaad geen garantie tegen gemillimeter. Het gemillimeter in dit model is echter meer het resultaat van een onderhandelingsproces, waarbij de „lagere niveaus” zijn betrokken en zal daarom eerder worden geaccepteerd dan het gemillimeter, dat het resultaat is van „het gegoochel met cijfers door hoge heren aan de top”.

11/12/13. Deze opmerkingen zijn in het geheel niet strijdig — waarschijnlijk ook niet als zodanig bedoeld — met de regulering van de arbeidsvoorwaarden en -verhoudingen à la het coalitiemodel.

14. De SER heeft inderdaad een lange voorgeschiedenis. Formeel is de SER wél het hoogste publiekrechtelijke orgaan van het Nederlandse bedrijfsleven en daarnaast de hoogste adviesinstantie van de regering op sociaal en economisch gebied. Dat is toch moeilijk voor bestrijding vatbaar, lijkt mij. Dat de SER als toporgaan niet het bedrijfsleven bestuurt, is natuurlijk juist, maar heb ik ook niet beweerd. Wat ik o.a. wel heb beweerd, is dat de SER materieel in overwegende mate de grote lijnen van de arbeidsverhoudingen heeft bepaald en daarmee o.m. politieke verantwoordelijkheid van regering en Parlement danig heeft uitgehold. De *staatsrechtelijke positie* die voor de SER, waarin de *drie partijen* op paritaire basis zijn vertegenwoordigd, is ingeruimd, is m.i. juist een gave illustratie van het integratiemodel. Anders zou aan de SER nooit zo'n belangrijke plaats in ons staatsbestel zijn toegekend.

15. Uit deze opmerking maak ik op dat Prof. van Esveld ook geen liefhebber is van de PBO (de „bekroning” in de PBO). Zijn liefde voor de SER als toporgaan van de PBO kan dan ook niet zo diep zitten. Het hoeft verder geen betoog dat ik niet tot degenen behoor die de overheid voorgoed buiten de deur willen sluiten. Mijn pleidooi is er integendeel op gericht de eigen verantwoordelijkheid van de overheid tot ontwikkeling te laten komen. Het coalitiemodel schept hiervoor de beste voorwaarden. Maar de eigen verantwoordelijkheid komt naar mijn opvatting nooit goed uit de verf in de diffuse verantwoordelijkheidsstructuur van het naoorlogse systeem van arbeidsverhoudingen, waarmee we nog steeds zitten opgescheept.

16. De SER heeft — dat is mij bekend — meer gedaan dan alleen loonpolitiek. Mijn bezwaar is juist dat zij, inclusief loonpolitiek, veel te veel heeft gedaan. Het vele werk dat de SER na de oorlog heeft verricht is een veel gehoord argument ter verdediging van deze instelling. Bij een nijver volkje als het onze weegt zo'n argument zwaar. De vraag is niet of nauwelijks gesteld of het vele werk wel op de juiste plaats gebeurde. Hoe meer de SER — en al haar commissies — als overleg- en zelfs onderhandelingsorgaan gaat functioneren, hoe minder zij haar zwaar opgetuigde wettelijke positie als toporgaan van de PBO kan vervullen. De onafhankelijker opstelling van partijen in het veld der arbeidsverhoudingen heeft ook consequenties voor het commissiewerk van de SER. Dat zal minder soepel

² „ESB”, 13 januari 1971, blz. 33.

³ *Idem*.

⁴ *Idem*, blz. 35.

Naar een economische en monetaire unie (II)*

DRS. G. BROUWERS

De Raad van Ministers van de EEG heeft in zijn vergadering van 8 en 9 februari jl. uitvoering gegeven aan het besluit van de Haagse Topconferentie van december 1969 tot uitwerking van een economische en monetaire unie. Hij heeft het gestelde tijdschema van een jaar bijna gehaald. Op 14 december jl. zag het daar niet naar uit. Dat er na enkele weken toch nog door aller inspanning een niet onbevredigend compromis uit de bus kwam, mag een bewijs zijn voor de betekenis die men aan deze unie hecht en voor de sterkte van de band die de Euromarktpartners nog immer bindt.

De positie die voor 14 december jl. bestond zij hieronder kort samengevat. Zoals eerder uiteengezet had de in maart van het vorig jaar door de Raad ingestelde groep-Werner, samengesteld uit vertegenwoordigers van de Lid-staten en de Europese Commissie, begin oktober een eindrapport uitgebracht, dat na tussentijds gepleegd overleg van de Raad in juni twee aanvankelijk scherp onderscheiden zienswijzen verenigde. Volgens de ene zienswijze zou men zich primair moeten richten op een externe monetaire unie die de eenheid van de Gemeenschap tegenover de buitenwereld, in het bij-

zonder de Verenigde Staten, tot uitdrukking bracht. Deze eenheid zou door de daaruit voortvloeiende beperking van de nationale beleidsmogelijkheden tevens tot verwezenlijking van een Europese conjunctuurpolitiek prikkelen. De vraag, of de monetaire samenwerking institutionele wijzigingen van de Gemeenschap vereiste, bleef daarbij onbeantwoord.

Volgens de andere zienswijze was een monetaire eenheid van de Gemeenschap alleen dan levenskrachtig, wanneer zij van de aanvang af kon steunen op een gemeenschappelijker economisch beleid dan tot dusver bestond. En aangezien dit beleid, eenmaal voltooid, per definitie niet meer nationaal kan worden gevoerd, diende het te worden uitgeoefend door een orgaan van de Gemeenschap. De Raad van Ministers kon als vertegenwoordiging van de nationale belangen dit orgaan niet zijn. Omdat ook de nationale parlementen geen effectieve rol meer konden spelen, diende boven-

---

* (I) in „ESB” van 28 oktober 1970.

verlopen dan in het verleden het geval is geweest. We zien een toenemende noodzaak ontstaan terug te vallen op een in eigen beheer ontwikkelde en voorbereide standpuntbepaling. Daarin past steeds minder de figuur waarin „het voorwerk waarop uiteindelijke beslissingen van regering, Parlement en bedrijfsleven kunnen rusten” in SER-commissies plaatsvindt. In de coalitie-achtige structuur waar wij m.i. naar op weg zijn, zullen de partijen het voorwerk waarop de beslissingen uiteindelijk rusten naar zich toe trekken. Vooral de politieke organen, die per definitie een ruimere verantwoordelijkheid hebben dan het georganiseerde bedrijfsleven, zullen daartoe genoodzaakt zijn. Slechts op deze wijze kan de eigen verantwoordelijkheid van de overheid voor het sociaal-economisch beleid tot ontwikkeling komen en daarmee aan geloofwaardigheid winnen. Dit alles sluit uiteraard de — altijd noodzakelijke — samenwerking tussen partijen niet uit. Integendeel, de samenwerking krijgt overal gestalte waar gemeenschappelijke belangen en problemen zijn te onderkennen; samenwerking wordt niet aangegaan op terreinen die van minder belang zijn of waar men de eigen verantwoordelijkheid en positiebepaling niet vroegtijdig kan mengen met die van andere partijen.

17. Ik wil graag toegeven dat ik niet alle belangrijke literatuur over de arbeidsverhoudingen, die na de oorlog

is verschenen, heb omgewoeld. Toch waren de meeste van de 17 uitgangspunten van Prof. van Esveld mij niet onbekend en o.m. te vinden bij Windmuller, Kloos en Van Rhijn, die ik heb geraadpleegd. Dat neemt natuurlijk niet weg dat mijn benadering waarschijnlijk (je weet het nooit bij je vakbroeders!) als sociologisch gekwalificeerd kan worden. De beperking die daar ongetwijfeld, als met elke disciplinaire benadering, voor de inzichtvorming uit voortvloeit, wordt wellicht goedgegemaakt door bescheiden aanzetten tot nieuwe inzichtvorming op een terrein dat traditioneel door economen en arbeidsjuristen is bestreken. Voorts leggen tijdschriften — terecht — beperkingen op aan de omvang van een artikel. Het waarheidsgehalte van mijn betoog is niet alleen afhankelijk van mijn literatuurdocumentatie, het is mede afhankelijk van de — op een bepaald abstractieniveau — al of niet juiste wijze van selectie van indicaties. Een deel van mijn conclusies draagt daarnaast het karakter van een voorspelling, die slechts in de toekomst aan een falsificatietest kan worden onderworpen. Ik hoop dat Prof. van Esveld en anderen in deze toelichting aanleiding zullen vinden hun interpretatiekader en materiaal voor de analyse van de veranderingen in de arbeidsverhoudingen op tafel te leggen. Het belang van het onderwerp is daartoe een voldoende aansporing.

Bram Peper

dien de parlementaire controle te verschuiven naar het Europese Parlement. Dit was niet een zaak van meer of minder supranationale gezindheid doch van eenvoudige bestuurslogica. Degenen die dit een extreme visie vonden, vergaten dat de monetaire unie zelf een extreme aangelegenheid is, niet de onvermijdelijk er uit voortvloeiende bestuursgevolgen.

Wilde de groei naar een volledige economische en monetaire unie zinvol verlopen, dan moest men het dus, qua beleid en instituten, over het einddoel eens zijn. Het unanieme eindrapport omschreef dit einddoel in beide opzichten. Vervolgens gaf het de weg aan langs welke het via twee fasen zou kunnen worden bereikt. Van centraal belang was daarbij dat vóór het eind van de op drie jaar geraamde eerste fase een Regeringsconferentie de nodige wijzigingen van het Verdrag van Rome zou goedkeuren.

De ontwerp-resolutie welke de Europese Commissie aan de Raad van Ministers voorlegde weerspiegelde echter niet het rapport-Werner. Zij beperkte zich in hoofdzaak tot de maatregelen die in de eerste fase moesten worden getroffen. Zij repte ook niet over de Regeringsconferentie. Daarvoor in de plaats stelde zij dat de Commissie een ontwerp als bedoeld in artikel 236 van het Verdrag (het wijzigingsartikel) zou indienen, voor zover de uitvoering van de in de tweede fase te treffen maatregelen daartoe zou noodzaken. Het einddoel bleef dus in de mist.

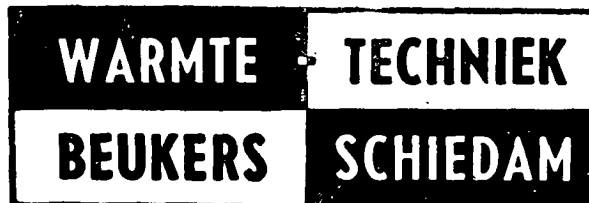
Dit aftreksel van de melange van het Werner-rapport smaakte de meeste Lid-staten slecht. Bij de voorbereiding van de Raadsvergadering werd door de Permanente Vertegenwoordigers bij de EEG dan ook een herzien ontwerp vastgesteld, waarin de opvattingen van Lid-staten en Commissie d.m.v. een groot aantal alternatieve passages waren verwerkt. De vergadering van 14 december bleef in de behandeling van dit document steken. Van Franse zijde werd een versterkte supranationale opzet van de Gemeenschap onnodig geacht. Moeizame nachtelijke discussies vermochten de tegenstelling niet te overbruggen.

Het uitstel werd geen afstel. Allen wensten de unie, al stonden de Vijf niet te dringen; Nederland het minst. Het pikante feit was dat Frankrijk de unie het sterkst wenste. Wanneer het front ongebroken bleef, moest en zou de Franse partner daarvoor dan ook een zekere prijs betalen op het institutionele punt.

Er bestaan in Europa echter meer problemen dan de economische en monetaire unie. Tussentijds werd naar een compromis gestreefd, dat door de Franse politieke constellatie kon worden verdragen en dat aan de andere kant geen sprong in het duister van de unie maakte. Op basis van dit overleg werd men het tenslotte op 8 en 9 februari bijna eens over een gezamenlijke tekst. Het „bijna” betrof de functie van het Europese Parlement. Toen de zaak hierop ten tweede male schipbreuk dreigde te lijden kwam van Franse zijde het verlossende woord. Het aanvaardde de formule die de anderen als minimum stelden. In een geest van opluchting en gematigde tevredenheid ging men uiteen.

Grote strijdpunt

De Raad van Ministers heeft de in mijn eerste artikel behandelde opzet van het rapport-Werner in sterkere

(I.M.)

mate gevolgd dan op 14 december mogelijk leek. De overnemend, onderschrijft hij dat in haar definitieve omschrijving van de economische en monetaire unie vorm de voornaamste beslissingen over de economische en monetaire politiek op het niveau van de Gemeenschap moeten worden genomen. Hij concludeert dat derhalve de desbetreffende bevoegdheden door de Regeringen van de Lid-staten aan de instellingen der Gemeenschap zullen moeten worden overgedragen. Uitgaande van het subsidiariteitsbeginsel raakt dit echter slechts die bevoegdheden die voor het functioneren van de unie essentieel zijn. De Raad volgt het rapport in zijn opsomming van de beleidsmaatregelen, die daarvoor in aanmerking komen. Zij betreffen:

- de interne geld- en kredietpolitiek van de unie;
- de monetaire politiek tegenover de buitenwereld;
- de politiek met betrekking tot de geünificeerde kapitaalmarkt en het daaruit voortvloeiende beleid ten aanzien van de kapitaalbeweging van en naar derde landen;
- de budgettaire en fiscale politiek in haar relatie tot de doelstellingen van stabiliteit en groei. Met betrekking tot de budgettaire politiek zullen de marges waarbinnen de variaties van de omvang der begrotingen en de tekorten zich mogen bewegen, alsmede de wijze van financiering van de tekorten, op Gemeenschapsniveau worden vastgesteld;
- het structurele en regionale beleid, voor zover de problemen op dit terrein de voortgang van de unie belemmeren.

Het grote strijdpunt van de institutionele voorzieningen blijft in de resolutie open. Reeds in de vergadering van 14 december hadden de Vijf, de desbetreffende paragraaf in het rapport-Werner veralgemenend, als compromisformule voorgesteld dat de communautaire instituten zouden worden aangepast bij de overdracht van bevoegdheden door de Lid-staten aan de Gemeenschap. Zij werd door Frankrijk afgewezen, omdat ook in deze formule de versterking van de supranationaliteit lag opgesloten. Volgens de huidige neutrale tekst zullen de instituten van de Gemeenschap, t.w. Raad, Commissie en Parlement, in staat worden gesteld hun verantwoordelijkheid op het economisch en monetair terrein uit te oefenen „avec efficacité et rapidité”. Zij laat alle mogelijkheden van bevoegdheidsverdeling dus open. De strijd om de voorrang tussen Raad en Commissie blijft onbeslist.

De Franse delegatie wilde het, ook wat het Parlement betreft, daarbij laten. De overige delegaties eisten echter dat de democratische controle van het Gemeenschapsbeleid binnen de unie, door welke instelling van de Gemeenschap dan ook uitgeoefend, uitdrukkelijk zou worden vastgelegd. Men aanvaardde tenslotte de volgende tekst: De Gemeenschapspolitiek, tot uitvoering gebracht op de verschillende terreinen van de economische en monetaire unie, zal onderworpen zijn aan de beraadslagingen en de controle van het Europese Parlement. Deze bepaling mag voor het toekomstig functioneren van de Gemeenschap van grote betekenis worden geacht.

Het Franse principiële verzet gold in het bijzonder het centrale politieke centrum voor de financiële politiek uit het rapport-Werner. In mindere mate het tweede essentieel geachte instituut, de gemeenschappelijke circulatiebank. Het belang van een „Gemeenschapsorganisatie van centrale banken” voor het functioneren van de monetaire unie wordt in een afzonderlijk artikel van de resolutie uitdrukkelijk vastgelegd. De constitutie ervan zal t.z.t. nader moeten worden uitgewerkt, waarbij ook de in de Lid-staten uiteenlopende verhouding tussen overheid en circulatiebank een rol speelt. Voor 30 juni 1972 wordt intussen een rapport over de organisatie van een Europees Reservefonds verwacht, dat als voorloper van de „Gemeenschapsorganisatie van centrale banken” wordt gezien.

Op dit hoofdstuk over het eindstadium volgt het hoofdstuk over de eerste fase. Op dit punt volgt de resolutie vrijwel geheel het rapport-Werner¹. Daarbij worden, aansluitend op de versterkte coördinatie van de conjunctuurpolitiek, behalve monetaire maatregelen (m.n. de vernauwing van de marges der onderlinge wisselkoersen en de samenwerking in de betrekkingen met derde landen), specifieke maatregelen op het terrein van de economische unie genoemd, o.a. harmonisatie van BTW-tarieven en accijnzen, van belastingen die de kapitaalbeweging binnen de Gemeenschap beïnvloeden en de vrijmaking van de intra-grenzen.

Dit hoofdstuk besluit met de zgn. guillotine-clausule, het nieuwe tegenwicht van de neutralisatie der institutionele strijdvrage. Deze clausule bindt de monetaire maatregelen van de eerste fase, alsook de bij afzonderlijk Protocol overeengekomen middellange financiële bijstand, aan een termijn van 5 jaar. Zij zullen slechts in stand blijven, indien een akkoord is bereikt over de overgang naar de tweede fase. Deze overgang zal niet plaatsvinden wanneer geen overeenstemming is verkregen over de institutionele verdragwijziging. Dit punt wordt behandeld in de slotparagraaf van de resolutie.

Volgens deze paragraaf dient de Europese Commissie vóór 1 mei 1973 twee rapporten aan de Raad van Ministers voor te leggen. Het eerste rapport zal de bereikte convergentie van de economische politiek beoordelen, uitgaande van de parallelliteit tussen de vorderingen op het economische en het monetaire terrein. Het tweede rapport zal handelen over de verdeling van de bevoegdheden en verantwoordelijkheden op het terrein van de conjunctuurpolitiek, de geld- en kredietpolitiek en de begrotingspolitiek, tussen de Lid-staten en de Gemeenschap ter verzekering van de juiste functionering van de economische en monetaire unie. Op basis van deze rapporten zal de Raad, en zullen

in voorkomend geval de Lid-staten, vóór de overgang naar de tweede fase de maatregelen vaststellen, die na dit tijdstip tot de volledige realisatie van de unie moeten leiden. Zulks hetzij op basis van de bestaande verdragsbepalingen, hetzij door aanvulling van het Verdrag met gebruikmaking van artikel 235, hetzij door het Verdrag te wijzigen d.m.v. artikel 236. Bij dit laatste zal een Regeringsconferentie zich moeten uitspreken over de institutionele regeling van de definitieve economische en monetaire unie.

Op pad naar de monetaire unie

De EEG gaat dus het pad naar de monetaire unie op, zonder dat er een duidelijk inzicht is waarheen dit pad precies zal leiden. De monetaire afspraak bevat dan ook enkele beveiligingen. De eerste is dat de bevestiging van de aanvankelijk experimentele margevernauwing wordt geconditioneerd door een versterkte coördinatie van de conjunctuurpolitiek in de Gemeenschap. Niettemin moet ook deze voorlopige apartheid op het internationale monetaire toneel niet worden onderschat. Naarmate zij langer duurt, zal het moeilijker zijn erop terug te komen. Het conjunctuurpolitieke program voor de eerste fase zal daarom met energie moeten worden doorgevoerd, wil het eenmakingsproces niet door herhaalde wrijvingen worden verstoord.

Men moet intussen dit risico voor onze economische soevereiniteit ook weer niet overschatten. Die soevereiniteit neemt onder druk van de feiten toch al meer en meer af. Het bewijs daarvan zien wij in onze huidige conjuncturele situatie. De onderlinge afhankelijkheid, in het bijzonder van de EEG-landen, is door het integratieproces zo groot geworden, dat een nationaal conjunctuurbeleid, en vooral het monetaire deel ervan, steeds minder speling krijgt. Dit betekent niet, dat men nationaal Gods water dan maar over Gods akker kan laten lopen en al zijn heil op Brussel moet zetten. Het betekent dat het actieve conjunctuurbeleid van de Lid-staten moet worden samengesmeed tot een geheel om een optimaal effect te krijgen. Op de weg die wij in 1958 hebben betreden, is zonder fatale gevolgen geen terug meer mogelijk. De huidige tegenstelling kan dan ook niet meer de weg zelf betreffen, doch slechts de vraag of wij er met of zonder het uitzetten van een bestek op voort zullen gaan. Het antwoord op deze vraag is blijkens de resolutie, behalve het kapitale punt van de supra-nationaliteit der Gemeenschap, niet volledig verschoven naar de toekomst. Met de tegenstelling Raad of Commissie is dit vraagstuk overigens te simpel gesteld. Grondige staatsrechtelijke studie zal hier in de komende 3 à 5 jaar op moeten worden verricht.

De zgn. guillotine-clausule dwingt tot een keuze binnen deze periode. Men kan over de kracht van deze clausule genuanceerd denken. Men kan haar met sterke argumenten bijzonder laag aanslaan. Wanneer immers de Euromarkt intussen weer nieuwe vorderingen heeft gemaakt, kan men het hele beleid niet terug-

(Slot op blz. 162)

¹ Zie „ESB” van 28 oktober 1970.

De coëfficiënt van Iwema

Nogmaals: pensioenfinanciering en de nationale besparingen

W. B. KOELMAN

In *ESB* van 23 december 1970 wijdt Drs. R. Iwema een beschouwing aan de invloed van de financiering van pensioenen op de nationale besparingen¹. Vooraf moet worden geconstateerd dat hij hiermede geen kritiek geeft op het door mij ontworpen pensioensysteem als zodanig, doch op een aan dit systeem inherente financiering via overheidspromessen en de hiermede verband houdende nationale besparingen.

Zoals ook bij andere publikaties in deze sector het geval is, concentreren vele vragen en beschouwingen zich rondom de werkelijke of vermeende verschillen tussen het kapitaaldeckings- en het omslagstelsel. Het kapitaaldeckingsstelsel wordt daarbij gezien als een systeem waarbij elke deelnemer voor zijn eigen pensioenuitkering spaart. Het heeft enigmatische imago van het oppotten, hetgeen bij primitieve culturen vrijwel het enige middel is voor transformatie van consumeerbaar inkomen van de werkzame naar de postactieve periode. Bij het omslagstelsel zou er heel iets anders aan de hand zijn. Daarbij zou immers de gezamenlijke groep de premie opbrengen, die op hetzelfde tijdstip als uitkering aan de pensioengerechtigden wordt doorgegeven. Er wordt van deze premie niets „gespaard”.

Deze tegenstelling heeft een wat gekunsteld karakter omdat zij voorbij gaat aan de essentie van elke pensioenvoorziening, als middel om in de moderne maatschappij gedeelten van, het in enig jaar verworven, overconsumptie beschikbare, inkomen door afspraak of overeenkomst te verschuiven naar een latere periode. Zo'n afspraak is bijvoorbeeld het verzekeringscontract. Hierbij is het voor de contractant irrelevant dat de wederpartij zijn premie opspaat en deze na toevoeging van interest en onder aftrek van een beheersloon weer teruggeeft. De contractant is ook tevreden wanneer de wederpartij zijn premie terstond aanwendt als uitkering voor gepensioneerden onder de conditie dat er op een later tijdstip gezorgd zal worden voor vervangende premies van andere groeperingen. Dit brengt ons tot de conclusie dat men de waarde van kapitaaldeckings- en omslagstelsel niet mag vaststellen aan de hand van criteria die voortvloeien uit usances van levensverzekeringmaatschappijen en de hiermede samenhangende actuariële formules. Voor een werkelijk inzicht zal men zich eerst moeten afvragen, wat de gemeenschappelijke basis van beide stelsels is.

HET ALGEMENE FINANCIERINGSSYSTEEM

Het vorenstaande roept de vraag op of er een algemene beschrijving van het pensioenfinancieringssysteem mogelijk

is. Indien deze vraag positief kan worden beantwoord, moeten hieruit door determinering van de parameters als bijzondere gevallen het kapitaaldeckings- en het omslagstelsel terug te krijgen zijn.

Nu is het in elk systeem zo, dat er premien (P) betaald worden en dat er pensioenen (U) of andere uitkeringen geschieden. Verder is het mogelijk dat er reserveringen (V) zijn waarover interest (I) gekweekt wordt. Ook zijn er kosten wegens administratie enz., die echter in eerste aanleg buiten beschouwing blijven. De karakteristieke eigenschappen van het financieringssysteem kunnen beschreven worden met de grootheden P, I, U en V. Bij het omslagstelsel zijn V en I gelijk aan nul, terwijl deze grootheden bij het kapitaaldeckingsstelsel positief zijn. In elk verzekeringssysteem kan de premie P in twee gedeelten worden gesplitst nl. P_1 en P_2 , waarbij geldt: $P_1 = U$ en $P_2 = P - U$. Op te merken valt dat P_2 ook negatief kan zijn. Wij splitsen nu de activiteiten in twee gedeelten:

Fondsdeel I: Dit is het gedeelte van het systeem dat betrekking heeft op de uitkeringen en het hiervoor bestemde premiegedeelte P_1 . Er wordt in dit fondsdeel niets gespaard. De parameters zijn derhalve: P_1 en U.

Fondsdeel II: In dit fondsdeel zijn geconcentreerd gedacht het premiegedeelte P_2 , de reserve V en de interest I.

Zoals uit deze indeling blijkt doet het er voor fondsdeel I niet toe hoe groot de totale premie is. De hoogte van P_1 is onafhankelijk van kapitaaldeckings- of omslagstelsel. Het is dan ook fondsdeel II waarin de karakteristieke eigenschappen van het financieringssysteem gedetermineerd worden en hiervoor geldt:

Voor het omslagstelsel ² :	$V = 0$	$I = 0$	$P_2 = 0$
Voor het kapitaaldeckingsstelsel ³ :	$V \neq 0$	$I \neq 0$	$P_2 \neq 0$
Voor mijn stelsel:	$V \neq 0$	$I \neq 0$	$P_2 = 0$

¹ Blz. 1240: „Pensioenfinanciering en de nationale besparingen”.

² Bij de meeste systemen gebaseerd op het omslagstelsel, zoals de AOW, is een schommelfonds aanwezig, zodat V niet exact gelijk is aan 0. Dit is echter voor onze beschouwing irrelevant.

³ Dezelfde eigenschappen gelden voor het rentedekkingstelsel, dat een bijzondere vorm van het kapitaaldeckingsstelsel is.

Als toelichting breng ik in herinnering dat in het door mij ontworpen pensioensysteem de premiereserve (V) in promessen is belegd. Hierover wordt ook interest gekweekt. Mijn systeem heeft dan ook met het kapitaaldeckingsstelsel gemeen, dat de premiereserve en de interest ongelijk zijn aan nul. De overeenkomst met het omslagstelsel is dat het premiegedeelte P_2 gelijk is aan nul. Ik ben op grond van deze analyse zelf van mening dat mijn stelsel eigenlijk niet mag worden beschreven als omslag- of kapitaaldeckingsstelsel. Wanneer men desondanks toch een keuze wil maken, moet bedacht worden dat in bijzondere omstandigheden ook bij het kapitaaldeckingsstelsel P_2 gelijk kan zijn aan nul. Wanneer men dan ook de traditionele en algemeen gangbare criteria toepast, komt mijn stelsel tevoorschijn als een vorm van het zuivere kapitaaldeckingsstelsel. Alle bij dit stelsel toepasbare actuariële formules zijn op mijn systeem van toepassing. De kapitalisatiegraad is bijzonder hoog en wel om vier redenen. In eerste plaats is er een lage rentevoet, namelijk $1\frac{1}{2}\%$ per jaar. In de tweede plaats wordt de gehele AOW/AWW door opname in het systeem getransformeerd van een omslag- in een kapitaaldeckingsstelsel. In de derde plaats worden over het verleden aanvullende pensioenrechten toegekend, die terstond via de uitgifte van promessen op kapitaalbasis zijn gedekt. In de vierde plaats blijft de kapitalisatiegraad ook in de toekomst volledig intact, omdat de premiereserve door indexatie meestijgt met het algemene welvaartsniveau.

Deze kenschetsing als kapitaaldeckingsstelsel volgens de traditionele normen brengt mede, dat degenen die, zoals Iwema, stellen dat er een verschil in uitwerking is op de besparingen bij het kapitaaldeckings- respectievelijk omslagstelsel, duidelijk moeten maken waarom mijn systeem dan niet de zo vaak beleden gunstige uitwerking op de besparingen zou hebben. Met deze constatering zou ik als reactie op het artikel van Iwema kunnen volstaan. Aangezien echter uit de door mij naar voren gebrachte stelling, dat het effect op de besparingen van beide stelsels in principe gelijk is, voortvloeit dat ook van mijn systeem gesteld mag worden, dat het besparingseffect gelijk is aan dat van het omslagstelsel, is er een gemeenschappelijke discussiebasis.

Het substitutie-effect

Voor een beoordeling van het effect van de financieringswijze van de pensioenen op de besparingen is het nuttig het volgende onderscheid te maken:

a. het substitutie-effect is een direct effect, waardoor een eventuele vermindering bij de besparingen in de pensioensector ter grootte van B gecompenseerd wordt door een toename van de besparingen in de gezamenlijke andere sectoren ter grootte van sB ; s = de substitutie-coëfficiënt. Indien $s = 1$ is er een volledige substitutie. Indien $s = 0$ betekent iedere ontsparing in de pensioensector een ontsparing op het nationale niveau⁴. Uit de regressievergelijking van Iwema blijkt dat hij in de pensioensector als waarde voor s gevonden heeft de factor 1,03.

b. alle overige effecten worden gerekend tot de indirecte effecten van de pensioenfinanciering op de nationale besparingen.

Voor het vervolg van het betoog is het van belang nog even de door Iwema gevonden regressievergelijking te vermelden. Deze vergelijking luidt:

$$Y = 0,35 X_1 - 1,03 X_2$$

waarin:

Y = de gezinsbesparingen exclusief die ten behoeve van de pensioenvoorziening,

X_1 = het totale beschikbare inkomen van gezinshuishoudingen,

X_2 = de betaalde pensioenpremiesom (inclusief AOW-premies).

De betekenis van de gevonden coëfficiënt $s = 1,03$ wordt door Iwema als volgt toegelicht:

„De gevonden regressievergelijking geeft aan dat tegenover elke extra gulden aan premiebetaling een vermindering van de overige besparingen van gezinshuishoudingen met eveneens circa een gulden staat”.

⁴ Het „herkenningseffect” waarover Cagan spreekt, is een bijzonder geval van het substitutie-effect. Het treedt op als $s < 0$. Het herkenningseffect behoeft dan ook niet afzonderlijk behandeld te worden.

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

Vanzelfsprekend betekent dit ook dat elke gulden premievermindering een vermeerdering van de overige besparingen met eveneens een gulden oplevert.

Met behulp van dit instrumentarium gaan wij nu na wat het effect op de besparingen is wanneer het door mij voorgestane pensioen- en financieringssysteem zou worden ingevoerd. Doorvoering van mijn voorstel heeft op de premiebetaling een tweeledig effect. Omdat de pensioen-uitkeringen aanzienlijk hoger worden moet de premie dienovereenkomstig stijgen. Dit betekent een toename van P_1 . Anderzijds vindt er een premiedaling plaats. Voor een deel worden zelfs de bestaande reserves voor premieverlaging aangewend, zodat P_2 omlaag gaat en zelfs tijdelijk negatief kan zijn. De vraag is nu welk effect een en ander op de besparingen heeft.

Eerst het substitutie-effect. De verhoging van P_1 leidt door dit effect tot een dienovereenkomstige verlaging van de overige besparingen. Aangezien deze vermeerdering van P_1 in fondsdeel I als uitkering volledig in de consumptieve sfeer terecht komt, is die premievermeerdering voor de besparingen verloren. De vermindering van de premie P_2 in fondsdeel II leidt tot een dienovereenkomstige even grote toename van de overige besparingen. Dit is immers de betekenis van de coëfficiënt $s = 1,03$. Met andere woorden, overgang op een ander financieringssysteem tast de besparingen niet aan. Krachtens het substitutie-effect is de hoogte van P_2 onbelangrijk voor de nationale besparingen. Dit leidt rechtstreeks tot de indifferentiestelling welke als volgt kan worden geformuleerd:

„Het effect van het totaal van regels binnen een pensioensysteem c.q. van wijzigingen in deze regels op de gezamenlijke nationale besparingen is onafhankelijk van de wijze van financiering van deze pensioenen. In het bijzonder is er geen verschil in totale besparingen bij het kapitaaldeckingsstelsel of het omslagstelsel”.

Doordat Iwema alle pensioenpremies in overeenstemming met de inrichting van de nationale rekeningen ziet als gedragen te zijn door werknemers c.q. zelfstandigen, heeft hij deze stelling op eenvoudige wijze bewijsbaar gemaakt⁵. Gebruikt zijn de cijfers van de nationale rekeningen van het CBS over de periode 1949 tot en met 1968. De conclusie is dat men er voortaan in eerste instantie van zal moeten uitgaan dat het systeem van pensioenfinanciering in de periode 1949 tot en met 1968 in Nederland geen bijdrage aan de gezamenlijke besparingen heeft geleverd en dat deze besparingen even groot zouden zijn geweest, indien een ander financieringssysteem zou hebben gegolden. Degenen die dit willen bestrijden zullen het resultaat van de regressievergelijking van Iwema moeten aantasten. In dit verband wijs ik erop, dat de reeds geciteerde studie van Cagan in dezelfde richting wijst⁶. In wat vereenvoudigde vorm weergegeven wordt op pagina 64 de elasticiteitsformule van het effect van de bijdrage op de besparingen als volgt weergegeven.

$$\frac{dB}{dC} = 0,93 - 28,2 C.$$

Hierbij is C de door de deelnemer betaalde bijdrage (contributie) in procenten van het inkomen, terwijl B de addi-

tionele besparingen aangeeft, zodat $\frac{dB}{dC}$ gelijk kan wor-

den gesteld aan de substitutiecoëfficiënt s .

Wanneer nu het bijdrageniveau 5% is, volgt uit deze formule, zoals ook door Iwema in zijn artikel is vermeld, dat $s = 0,50$ (exact 0,48). Wanneer de totale pensioen-

bijdrage echter ligt op een niveau van 7% van het inkomen, is $s = 1,044$. Het blijkt dus dat er een opmerkelijke overeenkomst is tussen de studie van Iwema en die van Cagan. De algemene indruk is dan ook dat de publikatie van Cagan mijn mening versterkt.

De indirecte effecten

Indirecte effecten treden bij elk financieringssysteem in gelijke mate op. Deze effecten houden verband met de toename van de uitkeringen U. Het gaat nu om de vraag welke factoren in de sector besparingen als compensatie kunnen fungeren. In de eerste plaats valt te verwachten dat de verhoging van de pensioenen leidt tot een lagere ontsparing bij bejaarden en bezuinigingen op het budget van de Algemene Bijstandswet.

Er is echter nog een ander gevolg. De grotere consumptiemogelijkheid leidt tot verhoging van de vraag. Dit zal de ondernemingen ertoe brengen om tot grotere investeringen te geraken, hetgeen weer leidt tot een stijgen van de marginale beloning voor investeringen. Op deze wijze kunnen ook indirect besparingen optreden. Het is moeilijk dit te kwantificeren. Ook in 1964, toen wij te maken hadden met de loonexplosie, is gebleken dat de verhoging van de consumptiemogelijkheden bepaald niet tot vermindering van de besparingen behoeft te leiden. Dit blijkt uit onderstaand verloop van de spaarquote over de jaren 1960 tot en met 1968⁷.

Jaar	Spaarquote in procenten	
	Totaal	waarvan door gezinshuishoudingen
1960	22,2	14,3
1961	21,0	12,8
1962	19,0	12,1
1963	17,3	12,0
1964	19,9	14,9
1965	19,7	14,7
1966	19,2	14,1
1967	18,7	14,2
1968	21,2	15,1

Het blijkt dus dat juist in 1964 een zeer duidelijke stijging van de spaarquote optreedt.

⁵ Iwema zelf komt niet tot deze conclusie, omdat hij niet helder voor ogen heeft, dat het tegelijkertijd om twee principiële verschillende ingrepen gaat. In de eerste plaats wordt overgegaan op een ander financieringssysteem bij een gelijkblijvende pensioenregeling. In de tweede plaats wordt de pensioenregeling uitgebreid, o.a. door hogere pensioen-uitkeringen. Indien men deze twee maatregelen volgtijdelijk toepast, dan leidt de eerste fase, dus overgang op (laten wij zeggen) het omslagstelsel, tot een verlaging van de premie, die echter elders als volledige besparing te voorschijn komt, zodat er geen sprake is van enig verlies van de besparingen. Vervolgens komt de tweede fase aan de orde: de uitkeringen stijgen, waarmede een even grote premieverhoging gepaard gaat. Deze meerdere premie is in eerste aanleg voor de besparingen verloren. Uit dit voorbeeld blijkt dat de juistheid van de indifferentiestelling ook zonder een beschrijving van het algemene financieringssysteem kan worden aangetoond.

⁶ Ph. Cagan: „The effect of pensionplans on aggregate saving”. National Bureau of Economic Research, New York 1965.

⁷ Bronnen: tabel 20 van de „Nationale Rekeningen 1969” van het CBS en de „Verzekeringsbode”, dd. 21 januari 1970, blz. 18.

Ook de meer genoemde studie van Katona komt tot de conclusie dat de verbetering van de pensioenuitkeringen geenszins tot vermindering van besparingen leidt. Op pagina 75 wordt door hem als definitieve conclusie, zij het in negatieve vorm, opgemerkt: „It is not true that favorable retirement prospects generally and necessarily inhibit or retard saving”⁸.

De vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde op 28 november 1964

Het is van belang om nog even terug te gaan in de Nederlandse historie. In 1964, dus vóór de publikaties van Cagan en Katona, is in de Vereniging voor de Staathuishoudkunde een vergadering gewijd aan de pensioenvoorziening in de particuliere sector. Hierbij concentreerde zich een groot aantal vragen rondom waarde- en welvaartsvastheid respectievelijk omslag- en kapitaaldeckingsstelsel. Ook het effect op de spaarquote kwam uitvoerig ter sprake. Nu doet Iwema een beroep op de uitspraken van Prof. Glasz. Laten wij aan de hand van het verslag van de algemene vergadering eens nagaan of hierin bewijzen gevonden worden voor de stelling dat het kapitaaldeckingsstelsel tot hogere besparingen leidt⁹. Na een inleidende opmerking van Prof. Glasz gaat de discussie als volgt verder:

„De voorzitter (Prof. Goedhart) brengt het standpunt in discussie volgens hetwelk de overhevelingslast van de toekenning van pensioenaanspraken als zodanig, indien men voorlopig afziet van de macro-economische repercussies voor de toekomst, altijd dezelfde is. Ongeacht het gevolgde financieringsstelsel zou het immers altijd in wezen gaan om een eenvoudige overdracht van middelen van de werkenden naar de post-actieven.

Prof. Glasz heeft bedenkingen tegen deze benadering. De wijze van financiering is medebepalend voor de omvang van de middelen waarop men de hand weet te leggen. Dit bepaalt dan weer de zwaarte van de lasten in het heden. Voorts worden wellicht spaarquote, groeitempo of betalingsbalanspositie beïnvloed. Voorzover het groeitempo zou worden vertraagd, is de druk van een bepaalde last relatief zwaarder. Vooral van het effect op de spaarquote mag men dus niet abstraheren”.

Deze opmerkingen zijn niet overtuigend. Ik zie hier geen argument in dat er met betrekking tot de besparingen in macro-economisch opzicht onderscheid tussen beide stelsels zou zijn. Iwema formuleert het zelf als volgt:

„Indien en voor zover bij het kapitaaldeckingsstelsel de omvang der nationale besparingen en daarmee de toekomstige draagkracht van de volkshuishouding hoger is dan bij het omslagstelsel, vertonen beide stelsels vanuit macro-economisch gezichtspunt al een wezenlijk onderscheid”.

De passage is door zijn suggestieve kracht niet van alle charme ontbloot. Dit geeft echter aan een a priori standpunt nog geen bewijskracht en het gaat er immers om, dat juist bewezen moet worden dat de omvang van de nationale besparingen hoger is bij het kapitaaldeckingsstelsel dan bij het omslagstelsel. En hierin is Iwema niet geslaagd. Weliswaar stelt hij, dat bij toepassing van het omslagstelsel de nationale spaarquote met 7 à 8% (in een andere variant 5%) zou dalen, maar geeft niet aan hoe hij tot deze cijfers komt. Wanneer hij de consequentie van zijn eigen onderzoek accepteert en op de juiste wijze het substitutie-effect verwerkt, blijft er van dit besparingsverlies weinig of niets over.

Terugkerend tot Prof. Glasz constateren wij dat ook zijn opmerkingen op pagina 17 en 20 van het verslag niet tot een verheldering leiden. Het komt er steeds weer op neer dat verondersteld wordt dat er een besparingsuitval is van enkele procenten van het nationale inkomen en dat dan geconstateerd wordt welke nare dingen er allemaal

kunnen gebeuren als die veronderstelling op waarheid zou berusten. Bewijzen voor deze veronderstelling worden echter niet aangedragen.

Dat het eventuele besparingsverlies minimaal zal blijven, valt ook af te leiden uit het preadvies van Prof. Eizenga. Blijkbaar had hij zich tot taak gesteld om het verlies aan spaarquote bij overgang op het omslagstelsel te kwantificeren. In een poging hiertoe op pagina 47 e.v. van het preadvies neemt hij successievelijk het effect op de besparingen van overheid, bedrijfsleven en werknemers onder de loupe. Wat de overheid betreft komt hij tot de veronderstelling dat in die sector geen enkel besparingsverlies optreedt:

„Derhalve lijkt het doelmatig om te veronderstellen, dat een bedrag ter grootte van de bedoelde overheidsdotaties bij toepassing van het omslagstelsel extra bespaard wordt door de overheid”.

Met andere woorden, voor de overheidsbijdrage geldt een volledige substitutie. Hiermede ben ik het voor honderd procent eens. Voor de bijdrage van het bedrijfsleven komt hij tot een vrijwel gelijkluidende conclusie:

„Het lijkt eveneens zinvol om te veronderstellen, dat het aanbod van besparingen niet of nauwelijks zou worden beïnvloed, wanneer de dotaties van het bedrijfsleven aan pensioenfondsden niet meer zouden plaatsvinden”.

Tot deze conclusie kan men zonder ingewikkelde redeneringen geraken door te stellen, dat de betreffende dotaties die bij het kapitaaldeckingsstelsel via pensioenfondsden wellicht weer voor investering worden teruggeleend, in het omslagstelsel eenvoudig voor de desbetreffende investeringen beschikbaar zijn. De weg waarlangs Prof. Eizenga tot deze conclusie komt gaat via de invloed op de winstuitkering en de belastingen. Per saldo komt hij dan tot een in die sector berekend verlies aan besparing ter grootte van 14% van de dotaties van het bedrijfsleven. Hiervan zegt hij: „Het effect hiervan op de nationale spaarquote is te verwaarlozen”.

In de derde plaats gaat het om de bijdragen van de werknemers. Zoals wij nu weten worden deze door het substitutie-effect volledig gecompenseerd. Ook Prof. Eizenga zou langs een andere weg tot een vrijwel gelijke conclusie komen met betrekking tot de premiebetalingen van de ondernemingen¹⁰. Hij kan dan ook slechts een verlies aan spaarquote construeren door de ongemotiveerde veronderstelling, dat de lagere premies van het bedrijfsleven in de vorm van loonsverhogingen tot uitkering zullen komen.

Nu is er op zichzelf geen bezwaar tegen om in een bepaalde context uit te gaan van de stelling van Prof. Tinbergen dat ook de premielast van de werkgever in feite door de werknemer gedragen wordt. Men kan dit zien als een van de voorlopers van de moderne visie, dat pensioenkosten arbeidskosten zijn. Noch het een noch het ander leidt echter tot de verwachting dat een eventuele premievermindering van het bedrijfsleven tot loonsverhoging zou leiden. Zoals ik trouwens reeds heb uiteengezet, vindt

⁸ G. Katona: „Private pensions and individual saving”. University of Michigan 1965.

⁹ Vereniging voor de Staathuishoudkunde: „Verslag van de Algemene Vergadering, gehouden te Utrecht op zaterdag 28 november 1964”. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1965, blz. 16.

¹⁰ Deze worden, in overeenstemming met de systematiek van de nationale rekeningen, toegerekend aan de werknemers.

premievermindering slechts plaats voor het premiegedeelte P_2 . Daartegenover staat dat het gedeelte P_1 stijgt. Per saldo zal de premie slechts dalen bij bedrijven die al een goede pensioenregeling hebben. Wanneer nu door de overgang op mijn systeem de pensioenrechten belangrijk worden verbeterd is het onwaarschijnlijk dat, voor zover er premieverlaging optreedt, additionele looneisen zullen worden gesteld of worden ingewilligd. Het spreekt dan ook vanzelf dat het preadvies van Prof. Eizenga, die overigens zelf een voorstander van het omslagstelsel is, mij niet ervan heeft kunnen overtuigen dat het omslagstelsel tot lagere besparingen zou leiden.

Conclusie

Het is verheugend, dat Iwema, voortbouwend op de publicaties van Cagan en Katona uit 1965, een begin heeft gemaakt met toepassing van de methode van de regressie-analyse. Het is m.i. onvermijdelijk dat bij voortzetting van dit onderzoek in de komende jaren een definitieve visie gemeengoed zal worden.

Men kan zich hierbij afvragen hoe het komt dat de argumenten, die in individuele gevallen opgaan, kritiekloos zijn uitgebreid tot op macro-economisch niveau. Ten dele moet dit verklaard worden uit de omstandigheid dat zowel economische als actuariële aspecten een rol spelen, hetgeen de materie vaak ondoorzichtig maakt. Verder raakt men gemakkelijk in de knel tussen kwantitatieve beschouwingen en waardeoordelen. Aan dit laatste gaat ook de publicatie van Iwema enigermate mank. Overigens stelt hij ons voor een verschrikkelijk dilemma. In zijn gedachten-gang is een adequate pensioenvoorziening niet mogelijk met behoud van een voldoende besparingsniveau. Hij zegt met zoveel woorden:

„Het lijkt dan ook gerechtvaardigd te veronderstellen dat deze besparingen, voor zover voor oudedagsvoorziening bestemd, bij optrekking van de collectieve pensioenvoorziening tot een algemeen als bevredigend ervaren niveau geheel of vrijwel geheel zullen verdwijnen”. Dit wordt nog versterkt door het volgende citaat: „Hiertegenover zou ik willen stellen dat een pensioenregeling, die de particuliere spaarquote in betekenende mate zou aantasten, vanuit macro-economisch gezichtspunt als ongewenst moet worden beschouwd”.

Het is een somber beeld dat uit deze woorden naar voren komt. Een afdoende pensioenregeling zou de spaarquote aantasten en dat laatste mag nu juist niet gebeuren. Vanuit deze stellingen zal er nooit een bevredigende oplossing komen. Tegenover deze sombere toekomstprognose geef ik als mijn mening dat een volstrekt adequate pensioenvoorziening bereikt kan worden met behoud van de noodzakelijke besparingen.

Naschrift

Ik wil besluiten met het voorleggen van een drietal opmerkingen aan de verdedigers van het kapitaaldekkingstelsel. Vooral zij, die door hun wetenschappelijke of politieke positie invloed op de gedachtenvorming kunnen uit-

oefenen, zouden zich ernstig over deze punten dienen te bezinnen. Wanneer men tot het inzicht komt dat de aan het kapitaaldekkingstelsel toegedachte gunstige uitwerking op de spaarquote op een misverstand berust, is de weg vrij voor invoering van een rationeel systeem. Elk verder uitstel betekent dan een ongemotiveerde prolongatie van de minder rooskleurige positie van de gepensioneerden.

1. Wie verschuift nu eigenlijk wat naar de toekomst?

Voorstanders van het kapitaaldekkingstelsel hanteren vaak het argument dat door het omslagstelsel, juist met het oog op de besparingen, de lasten naar de toekomst zouden worden verschoven. Bij nadere beschouwing blijkt dit argument niet houdbaar. Bij het kapitaaldekkingstelsel is de besparing gelijk aan het premieoverschot boven de uitkeringen, vermeerderd met de intrest. Dit betekent, dat bij een normale stabiele toestand, die gekarakteriseerd wordt door de omstandigheid dat de premie plus de intrest juist gelijk zijn aan de uitkeringen, in feite in het geheel geen besparing meer optreedt. De besparing van de intrest wordt immers juist tenietgedaan door het bedrag waarmee de uitkeringen de premies overtreffen. In de traditionele gedachten-gang wordt het kapitaaldekkingstelsel dus gekarakteriseerd door de eigenschap dat het op den duur in een uitgebalanceerde toestand in het geheel niets aan de spaarquote bijdraagt. Nu is het zo dat hiertegenover kan worden opgemerkt, dat deze uitgebalanceerde toestand nooit zou worden bereikt, omdat immers steeds de bevolkingsgroei doorgaat en ook de inkomens stijgen. Hieruit moet dan echter m.i. noodgedwongen de conclusie worden getrokken dat de vermeende gunstige beïnvloeding van de spaarquote door het kapitaaldekkingstelsel in stand gehouden wordt door de voortgaande geldontwaarding, hierbij geholpen door de groei van de bevolking.

Wanneer aan deze verschijnselen ooit een eind zou komen, zou de zwakheid van het kapitaaldekkingstelsel met betrekking tot de besparingen manifest worden. Overigens toont de veronderstelde groei van de bevolking een ander zwak punt van het kapitaaldekkingstelsel. Een eventuele groei ad infinitum betekent dat gedeelten van de premiereserve nooit tot uitkering zullen komen en derhalve hun functie voor de pensioenvoorziening missen. Het traditionele kapitaaldekkingstelsel speculeert op een verdere bevolkingsgroei en voortgaande inflatie. Wanneer deze verwachting niet opgaat, is het met de besparingen gedaan.

2. Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds

Mijn betoog op 11 en 18 november 1970 met betrekking tot het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds wordt door Iwema niet erg gewaardeerd. Zijns inziens is een groot overschot aan premie boven de uitkeringen mede nodig, omdat het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds zich in de opbouwfasen met veel jonge participanten zou bevinden. Dit argument kan echter moeilijk ernstig worden genomen

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

wanneer de populatie van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds wordt vergeleken met die van de gehele Nederlandse bevolking. Aan de hand van de 13e wetenschappelijke balans kan voor de actieve ambtenaren naar de toestand per 1 januari 1965 het volgende vergelijkende leeftijdsoverzicht worden gegeven:

Situatie per 1 januari 1965

Leeftijden	Procentuele leeftijdsverdeling van 25- tot 65-jarigen Nederlandse bevolking	Ambtenaren
25 - 29	15,06	9,63
30 - 34	14,47	12,54
35 - 39	13,75	14,58
40 - 44	13,80	15,38
45 - 49	11,71	14,34
50 - 54	11,58	13,40
55 - 59	10,58	11,32
60 - 64	9,05	8,81
	100	100

Zoals blijkt is het ambtenarenbestand ouder dan dat van de Nederlandse bevolking. Ook het aantal gepensioneerd is bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds zeker niet aan de lage kant. Wanneer het aantal boven-64-jarige mannen per 1 januari 1965 bij de Nederlandse bevolking gerelateerd wordt aan het aantal mannen tussen de 25 en 65 jaar, dan blijkt voor geheel Nederland te gelden dat het aantal gepensioneerd 19,5% van de actieven uitmaakt. Voor het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds geldt een overeenkomstig percentage van 20,7.

Het is niet uitgesloten dat het aantal gepensioneerd in de eerstkomende jaren bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds nog wat zal toenemen, doch eerlang zal in de verhouding tussen actieve deelgerechtigden en gepensioneerd een min of meer stabiele situatie zijn bereikt. Nu zou nog kunnen worden opgemerkt, dat men niet met de Nederlandse bevolking een vergelijking zou moeten maken, maar met de sterftetafel. Dit argument lijkt mij niet juist. Het is immers heel goed mogelijk dat de bevolkingspyramide van Nederland, althans in de eerstvolgende 30 à 40 jaar, dezelfde vorm behoudt met derhalve relatief een gering aantal gepensioneerd. In ieder geval leidt een prognose voor de eerstkomende jaren tot de conclusie dat dit naar verwachting zal gebeuren.

Voorts mag men het kapitaaldeckingsstelsel voor het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds niet verdedigen met het argument, dat uit toepassing van dit stelsel een hogere premie nodig is dan op grond van de vergelijking van de leeftijdsopbouw met de Nederlandse bevolking noodzakelijk is.

Ten aanzien van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds is er nog een tweede argument dat geen genade in de ogen van Iwema kan vinden. Dit heeft betrekking op het punt dat bij verlaging van de jaarlijkse pensioenbijdrage de besparingen rechtstreeks bij de overheid kunnen worden geïnvesteerd. Naar de toestand per 31 december 1969 kan men slechts de volgende vermogensbestanddelen ontdekken, die niet bij de overheid of in de overheidsfeer zijn belegd ¹¹.

Beleggingsvorm	Percentage van het totaal der beleggingen
Hypotheekbanken	0,20
Diverse instellingen en bedrijven zonder over- heidsgarantie	1,28
Schuldbrieven t.l.v. vreemde mogendheden ..	0,04
Onroerende goederen	2,83
Aandelen	0,33
Converteerbare obligaties	0,01
Tijdelijke beleggingen	0,91
	5,60

Van het totale vermogen ad f. 20 mrd. is derhalve slechts 5,60% buiten de overheidsfeer belegd. Dit betekent dat van alle beleggingen van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds f. 19 mrd. aan de overheid is uitgeleend. Voor pensioenfonds en levensverzekeringmaatschappijen komt hier, voor zover het om pensioenvoorzieningen gaat, mischien een bedrag van f. 6 mrd. bij. Voor alle pensioenvoorzieningen tezamen is dan f. 25 mrd. aan de overheid uitgeleend. Bij een totaal geschatte belegging ad f. 40 mrd. is dit 60 à 65%. Dit zou naar de mening van de voorstanders van het kapitaaldeckingsstelsel mede een heilzame uitwerking op de spaarquote hebben. De vraag die dan bij mij opkomt is, waarom deze spaarquote zo zou worden aangetast indien volgens mijn systeem ook de resterende 35 à 40% in overheidspapieren belegd zou worden.

3. Administratiekosten en het substitutie-effect

In de voorafgaande analyse is buiten beschouwing gebleven wat het effect van de administratiekosten van een verzekeringsinstituut op de spaarquote is. Impliciet is verondersteld dat deze kosten onder de diverse systemen gelijk blijven. In werkelijkheid valt echter te verwachten dat doorvoering van mijn systeem tot aanzienlijke vereenvoudiging in de administratie zal leiden met dienovereenkomstige besparingen. Bedacht moet worden dat slechts dat deel van de premies bijdraagt tot de besparingen dat niet voor uitkering of administratiekosten benodigd is. Wanneer dan ook de premies uit hoofde van lagere kosten verminderd zouden kunnen worden komt deze vermindering krachtens het substitutie-effect elders weer als besparing te voorschijn, zodat per saldo bij $s = 1$ elke gulden vermindering van administratiekosten leidt tot een additionele besparing van een gulden.

Nu zijn de administratiekosten bij levensverzekeringmaatschappijen een veelvoud van die bij pensioenfonds. Wanneer deze administratiekosten worden weergegeven door het symbool A, kunnen uit tabel 44 van de nationale rekeningen 1969 de van belang zijnde grootheden P, U, A en I over de jaren 1960 tot en met 1969 worden gevonden. Met behulp van deze gegevens kan voor het levensverzekeringbedrijf de, wat ik zou willen noemen, kritische substitutie-coëfficiënt S worden bepaald. De procedure hierbij is als volgt.

Bij een gegeven substitutie-coëfficiënt S, bedragen de besparingen in enig jaar:

$$W_1 = P - U - A + (1 - S) I$$

De intrest I mag slechts voor het gedeelte $(1 - S)$ worden meegenomen, omdat bij alternatieve aanwending de intrest $S \times I$ zou zijn gevormd. Voor het alternatieve financieringssysteem zou als besparing in enig jaar gelden:

$$W_2 = S \times 0,95 (P - U)$$

De factor 0,95 duidt erop dat hier even verondersteld wordt dat ook bij een ander systeem administratiekosten zouden optreden, die in dit voorbeeld gesteld zijn op 5% ¹².

¹¹ Zie bladzijde 90 van het verslag over het jaar 1969. 's-Gravenhage, november 1970.

¹² Men moet zich de vraag stellen, wat het effect van lagere administratiekosten op de uitkeringen en het vermogen, dus ook op de intrest, is. Wanneer verondersteld wordt, dat zowel de intrest als de uitkeringen proportioneel stijgen aan de na aftrek van de administratiekosten resterende premies, wordt een wat meer gecompliceerde formule voor W_2 gevonden, die echter tot vrijwel hetzelfde resultaat leidt.

Wanneer nu W_1 gelijk wordt gesteld aan W_2 heeft men twee vergelijkingen waaruit de onbekende S kan worden berekend. Voor de genoemde jaren 1960 tot en met 1969 blijkt S te variëren van 0,66 tot 0,72, zodat de kritische substitutie-coëfficiënt voor het levensverzekeringbedrijf ongeveer 0,7 bedraagt. Wanneer door middel van regressie-analyse gevonden zou worden dat voor het gehele levensverzekeringbedrijf de substitutie-coëfficiënt s kleiner is dan 0,7 dan heeft het huidige kapitaaldeckingsstelsel, zoals dit door de maatschappijen wordt toegepast, per saldo een gunstig effect op de totale Nederlandse besparingen. Wanneer de factor s groter zou zijn dan 0,7, betekent dit dat overgang op een ander systeem, bijvoorbeeld op het omslagstelsel, een verbetering van de nationale besparingen ten gevolge zou hebben en dit alleen reeds op grond van het

substitutie-effect. Men mag van tevoren niet de conclusie trekken dat ook voor het levensverzekeringbedrijf de factor s ongeveer gelijk zal zijn aan 1 zoals dit voor de pensioenen is aangetoond. De bedoelde regressie-analyse kan echter op vrij eenvoudige wijze aan de hand van macro-economische gegevens worden uitgevoerd.

Er zou een volgende bijdrage aan de discussie kunnen worden geleverd wanneer Drs. Iwema dit zou willen berekenen en zou publiceren. Ook voor de levensverzekering-maatschappijen zelf moet het niet veel moeite kosten om de betreffende berekeningen uit te voeren. In afwachting van het resultaat van deze nadere onderzoeken is er voor hen weinig reden om zich op de borst te kloppen.

W. B. Koelman

Kanttekeningen van Drs. R. Iwema

Een volledige opsomming van mijn bezwaren tegen het nieuwe betoog van de heer Koelman zou een te zwaar beroep op het geduld van de lezers doen. Ik beperk me daarom tot enkele, mijns inziens wel de kern rakende, kanttekeningen.

Indifferentiestelling

Het gaat niet aan een vermindering van de „overige” besparingen als gevolg van een *per saldo* forse pensioenpremieverhoging voor circa 85% van het Nederlandse volk weg te strepen tegen een vermeerdering van die besparingen ten gevolge van een *per saldo* matige premieverlaging bij circa 15% van de Nederlanders. Maar bovendien zullen waarschijnlijk de overige besparingen bij die 15% nauwelijks toenemen, althans *als hun pensioenvoorziening niet achteruitgaat*.

Spaarquotedaling met 7 à 8%, resp. 5%

Ik ben uitgegaan van de invoering van een „omslagpensioen” op een algemeen als bevredigend ervaren niveau (dit laatste in tegenstelling tot Prof. Eizenga). Van de pensioenbesparingen ad ca. 6% verdwijnt dan naar schatting ca. 4 à 5%; van de overige gezinsbesparingen ad ca. 6% verdwijnt dan naar schatting de helft; totaal spaarquoteverlies derhalve 7 à 8%. Indien de door de fondsen gekweekte rente niet voor uitkering bestemd wordt, blijft van de pensioenbesparingen 2 à 3% in stand, zodat dan in totaal nog circa 5% aan spaarquote wordt ingeboet.

„Normale” toestand

Voor de voorzienbare toekomst — en dat is het enige wat ons interesseert — is de normale toestand bevolkingsgroei en een verdere geleidelijke uitbouw van de pensioenvoorziening. Beide leiden bij het kapitaaldeckingsstelsel tot pensioenbesparingen. Inflatie is daarvoor vanzelfsprekend niet nodig.

Vergrijsd ambtenarencorps

Zolang het ambtenarencorps toeneemt en jonger is dan de theoretische bevolkingsopbouw volgens de sterftetafel overtreffen de premiebetalingen de uitkeringen. Dat de totale Nederlandse bevolking nóg jonger is, doet hierbij niets ter zake. Op dit punt lag overigens geenszins mijn bezwaar tegen Koelmans betoog betreffende het ABP, evenmin als op het punt van de al of niet belegging in overheidspapier.

Beleggen en investeren

Van de beleggingskant bezien lijkt Koelmans stelsel kapitaaldekking; voor de draagkracht van onze economie is echter relevant wat de debiteur (i.c. de overheid) met de ontvangen gelden doet. Als die gelden meteen weer voor consumptieve doeleinden worden uitgekeerd — zoals bij Koelmans stelsel — vinden geen besparing en investering plaats. De pensioenrechten zijn dan wel micro-, maar niet macro-economisch „op kapitaalbasis gedekt”.

Somber toekomstbeeld

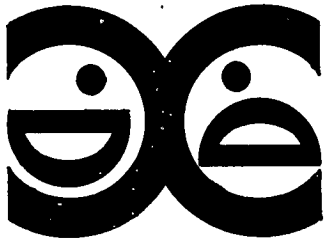
Mijn toekomstbeeld is minder somber dan mijn geachte opponent — door mij onvolledig te citeren — het doet voorkomen. Aan de door hem gegeven citaten zou ik dan ook de volgende willen toevoegen:

„Het hierbedoelde ontsparringseffect van een verbetering van de nationale pensioenvoorziening kan zowel bij het kapitaaldeckingsstelsel als bij het omslagstelsel verwacht worden. Bij het eerstgenoemde stelsel staan hier evenwel de pensioenbesparingen tegenover, terwijl dat bij het laatstgenoemde stelsel niet het geval is en dat is nu precies het wezenlijke verschil. . . . Leidt het voorgaande tot verwerping van het omslagstelsel, het betekent niet dat een *gemengd financieringssysteem* te allen tijde macro-economisch onacceptabel behoeft te zijn. Teneinde aan gerechtvaardigde wensen van post-actieven en oudere actieven tegemoet te komen is — althans tijdelijk — een gemengd financieringsstelsel denkbaar, dat de nationale besparingen niet aantast”.

Tot zover mijn kanttekeningen. Ook in dit tijdschrift, dat toch niet zonder wetenschappelijke pretentie is, plegen de gesprekspartners al hun intelligentie aan te wenden om het eerder ingenomen standpunt te verdedigen. Deze discussie maakt hierop helaas — wellicht beiderzijds — geen uitzondering. Het zou toch mogelijk moeten zijn, het over een goeddeels technisch probleem als het onderhavige met elkaar eens te worden.

R. I.

Maatschappij- spiegel

Radenkoorts aan universiteiten

Omdat tenslotte universiteiten — ondanks alles — ook iets met de maatschappij te maken hebben, kom ik nog eens terug op een aantal problemen die daar op het ogenblik spelen¹. Na de tumultueuze jaren lijkt de rust op de universiteiten weergekeerd. De studentenbeweging is in elkaar geploft. Het lot van elke beweging. Een groot deel van de meest actieve voorhoede heeft de universiteit de universiteit gelaten en zich gestort in de praxis van de maatschappij. Zij heeft zich aaneengesloten in de KEN (Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland), een los van (en dus in onmin met) de CPN opererende organisatie. Andere „leiders” hebben zich gestort in Marxistisch-Leninistische scholingscursussen. Vanuit mondiaal perspectief een hoogst nuttige bezigheid.

De studentenbeweging heeft enkele sporen op de universiteiten achtergelaten. Eén ervan is de wet-Veringa, die door de Staten-Generaal werd aangenomen op een moment dat de studentenbeweging haar laatste adem uitblies. Zoals wel meer gebeurt in noodsituaties in dit land — vgl. de periode vlak na de oorlog — reageren regering en Parlement met de instelling van min of meer corporatistische organen. Van bedrijfschappen naar universiteitsraden is slechts een klein stapje. Tot een hogere vorm van democratie zijn we kennelijk niet in staat. Men zou het een toedekkingsdemocratie kunnen noemen, nl. het toedekken van belangenverschillen. Iedereen heeft daarin *eigenlijk* dezelfde belangen. Waarom dan niet iedereen — weliswaar toch een beetje rekening houden met de maatschappelijke groepering waartoe men behoort (werkgevers, werknemers, studenten, wetenschappelijk corps, technisch-administratieve staf)

— in een door de wet gelegitimeerde raad gestopt? In het ene geval is het de SER, in het andere de faculteits- of universiteitsraad.

Ik kan niet beoordelen of de organisatorische problemen die ik hier aanstip voor elke universiteit of faculteit gelden, maar in het algemeen lijkt de wet-Veringa mede bedoeld te zijn als antwoord op het organisatorische pijl-en-boog-tijdperk waarin bij het opdringen van de studentenbeweging de universiteit bleek te verkeren. Dat dit een misvatting blijkt te zijn zou niet zo veel betoog behoeven, ware het niet dat vele universiteiten op dit moment het beeld te zien geven van geweldig gemodder met de eigen organisatie i.v.m. de voorbereiding op de invoering van de wet-Veringa. Een ontelbaar aantal vergaderingen — een betere zaak waardig — wordt al besteed aan zulke indringende vraagstukken als de benoeming van student-assistenten, de vaststelling van tentamendata, de ontvangst van een groep buitenlandse studenten, de aanschaf van een kopieermachine e.d. De vergelijking met het werk van vele ondernemingsraden dringt zich op. Enfin, de universiteit is zich weer aan het terugtrekken op de ivoren toren, die zij voor een korte wijle had moeten verlaten.

Aan vele universiteiten worden — niet gehinderd door enige belangstelling van de geledingen — nu dus voorbereidingen getroffen voor de invoering van het Veringa-model. Dit model gaat er van uit dat er geen wezenlijke verschillen bestaan tussen de groeperingen die de universiteit „bevolken”, te weten docenten, studenten en technisch-administratieve staf. Deze groeperingen zijn in alle mogelijke raden en commissies vertegenwoordigd. Als men het woord wezenlijk niet al te wezenloos opvat, is het niet moeilijk verschillen in belangen tussen genoemde groeperingen te ontdekken. Deze vloeien voort uit verschillen in politieke opvattingen m.b.t. de functie van de universiteit, uit verschillen in taken, posities en duurzaamheid van de relatie die men met de universiteit aangaat enz. Het mag een wonder heten wanneer deze belangen allemaal op één noemer gebracht kunnen worden. Een noemer die dan altijd — als ik het zo even mag formuleren — in laatste instantie herleidbaar moet zijn op een zelfde visie op de taak van de universiteit in onze maatschappij.

M.a.w.: een politieke visie. Net als in de samenleving lopen de politieke visies van de universiteitsbevolking nogal uiteen.

Wat Veringa nu doet is het bij de wet voorschrijven van een gemeenschappelijke visie. Hij gaat uit van een consensus, die alleen in exceptionele omstandigheden kan voorkomen. De uitzondering is tot wet verheven. Dat een dergelijke constructie in de praktijk niet zal werken, is een voorspelling die men met een gerust hart kan doen. Als zij wel werkt, werkt zij in feite niet, maar wordt de zaak „draaiende” gehouden door de eerste de beste groepering (sommige bureaucraten, studenten of docenten), die van de algemene desinteresse gebruik maakt om plannen er door te drukken. De wet-Veringa te beschouwen als een bijdrage tot democratisering getuigt van een even onnozele democratieopvatting als die waarin de algemene vergadering van bij toeval samengestroomde bezoekers tot hoogste beslissingsorgaan wordt gebombardeerd. In beide gevallen ontbreekt een effectieve controle en de noodzaak zich te organiseren.

Het model-Veringa is daarom ook onnozel, omdat het aan de geledingen niet de eis stelt zich te organiseren. Deze eis zou dan de plicht tot organiseren inhouden. Want een structuur die in een wettelijk kader alle geledingen verantwoordelijk stelt voor het functioneren van de universiteit, kan pas dan redelijk werken wanneer de geledingen organisatorisch herkenbaar en daardoor aanspreekbaar zijn. Men kan slechts van vertegenwoordigers spreken wanneer de vertegenwoordigers ook iets vertegenwoordigen en van hun vertegenwoordiging verslag uitbrengen aan hun achterban². Dat kan alleen wanneer de geledingen zijn georganiseerd en wel voor de volle honderd procent.

Dat deze eis niet is gesteld kan men zich op goede gronden — vrijheid van vereniging e.d. — voorstellen, maar tekent tezelfdertijd het halfslachtige karakter van de wet en het — vanuit organisatorisch standpunt — achterlijke gedrocht dat deze wet zal baren. De minister heeft — opge-

¹ Zie mijn bijdragen in „ESB” van 14 januari 1970 en 11 februari 1970.

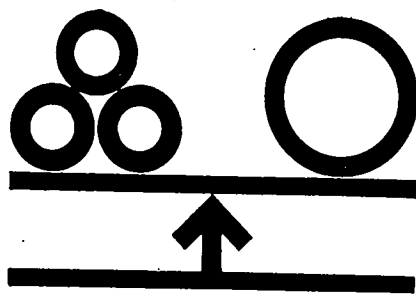
² Hierop wijst ook Dr. E. Abma in een vrije notitie in het komende nummer van de „Sociologische Gids”, januari/februari 1971.

jaagd door de democratiseringsgolf — niet durven kiezen tussen het „one-man-one-vote“-systeem, dat stellig door een precieze centrale regulering van zijn grote wisselvalligheden zou zijn beroofd, en een systeem waarin duidelijk de verantwoordelijkheden van de verscheidene geledingen zouden zijn neergelegd. Op de verkiezingen na zouden beide systemen ongeveer hetzelfde resultaat hebben opgeleverd.

Omdat de geledingen niet gedwongen zijn zich organisatorisch te verzelfstandigen, is niemand aanspreekbaar op zijn verantwoordelijkheid voor de geleiding die hij „vertegenwoordigt“. Om met een variatie op Hoefnagels te spreken: iedereen werkt verantwoord, niemand is verantwoordelijk³. De studenten zijn al volledig vertegenwoordigd, wanneer 25% of daaromtrent van hun kiezers opkomt. Een schoner voorbeeld van het niet serieus nemen van democratische rechten en plichten en tegelijkertijd van de uitholling van de consensus-ideologie van de wet-Veringa is moeilijk denkbaar.

De invoering van de wet, die gepland is op het komende studiejaar, zal er zeker voor zorgen dat u nog wel eens wat hoort van de universiteiten. De conflicten barsten wel door de wet heen, bijv. in de vorm van het verdwijnen van grote aantallen docenten, klachten van studenten over de slechte organisatie van onderwijs en onderzoek, het ontstaan van buiten-universitaire opleidings- en onderzoeksinstituten op hoog niveau, en ga zo maar door. Daarmee worden problemen die hun oplossing zouden moeten vinden binnen de universiteit naar andere niveaus doorgeschoven. Vooral het onderzoek zal steeds meer op „veiliger“ plaatsen worden ondergebracht. De universiteiten verworden tot *onderwijsfabrieken*, waar slechts onderwijs wordt gegeven. Universiteiten die in de opleiding de confrontatie met studie en onderzoek niet meer aandurven, verdienen die naam. Wellicht kan de naam „college“ deze „downgrading“ nog even maskeren.

Bram Peper

Geld- en kapitaalmarkt

De Nederlandse geldmarkt in 1970; een gebeuren van betrekkelijk belang

Onder de term geldmarkt kunnen vele begrippen schuil gaan¹. In de algemene handboeken wordt veelal volstaan met de opmerking dat de grens tussen geldmarkt en kapitaalmarkt getrokken moet worden aan de hand van de termijn gedurende welke de fondsen worden afgestaan. Looptijden korter dan één jaar horen op de geldmarkt thuis en langere looptijden op de kapitaalmarkt. Op deze wijze verkrijgt men een zeer ruim geldmarktbegrip. Een lening tussen twee particulieren wordt dan, als aan het termijncriterium is voldaan, tot de geldmarkt gerekend.

Meer aansluiting bij de praktijk wordt verkregen als men de partijen beperkt tot beroepsmatige geldhandelaars (banken van allerlei aard en geldmarktmakelaars), overheden (Rijk en lagere overheden als geldopnemende partijen) en De Nederlandsche Bank (als lender of last resort en uitvoer van de monetaire politiek). In de praktijk blijkt tevens, dat ook activa met een looptijd van langer dan één jaar tot het geldmarkt materiaal kunnen behoren (bijv. schatkistpapier).

De artikelen, die wekelijks in vele dagbladen verschijnen naar aanleiding van de weekstaat van De Nederlandsche Bank, behandelen veelal in hoofdzaak fluctuaties op korte termijn. Het accent van deze beschouwingen valt derhalve op de daggeldmarkt, de markt waar banken onderling dagelijks opzegbare leningen afsluiten. Meldingen in de geest van „Bodem schatkist in zicht“ of „Banken slecht bij kas“ hebben dan ook slechts betrekking op het saldo van het rijk en de banken bij De Nederlandsche Bank; de financiële positie van genoemde instellingen is derhalve niet in het geding.

Als we even afzien van mutaties in de bankbiljettencirculatie, mutaties in de goud- en deviezenvoorraad en het betalingsverkeer tussen het bank- en het postgirocircuit, dan resteert als voor de geldmarkt relevante betalingsstroom de betalingen tussen het rijk en de banken (welke uiteraard ten behoeve van hun cliënten de betreffende bedragen ontvangen, resp. betalen). Overheersen de betalingen van het rijk dan daalt het saldo van het rijk bij de centrale bank en het tegoed van de banken stijgt. In een andere periode (bijv. in oktober als grote betalingen van vennootschapsbelastingen plaatsvinden) zullen de ontvangsten van het rijk overheersen. De saldi van het rijk en de banken hebben dus de neiging tegengesteld te verlopen. Enigszins overdreven gesteld is op de geldmarkt óf de bodem van de schatkist in zicht óf de banken zijn slecht bij kas. In de praktijk zal door het optreden van de factoren waarvan we hebben geabstraheerd deze tegengestelde beweging in de saldi bij de centrale bank minder geprononceerd optreden. Bovendien zal het rijk, indien het krap bij kas is en het bankwezen over een hoog saldo bij de centrale bank beschikt, door het plaatsen van schatkistpapier proberen dit saldo te verbeteren.

De gebeurtenissen op de geldmarkt liggen derhalve voor een groot deel in de technische sfeer. Een algemeen belang kan echter de renteontwikkeling op de geldmarkt zijn. Weliswaar is het niet mogelijk een geldmarkt tarief aan te wijzen, dat gedurende een langere periode representatief geacht kan worden voor de „korte rente“, maar een algehele beweging over een breed front van alle geldmarkt tarieven zal de kapitaalmarktrente en het disconto van De Nederlandsche Bank niet onberoerd laten. En deze grootheden zijn van meer algemeen belang. De tarieven op bijv. spaarrekening op hun beurt plagen (veelal schoksgewijs) aan de kapitaalmarktrente te worden aangepast, terwijl de rekening-courant debetrente van de banken (uit traditie) aan het promes-disconto van De Nederlandsche Bank is gekoppeld.

De band tussen geldmarkt tarieven en de voor de bankcliënt belangrijkste tarieven is dus — zeker op de korte termijn — niet erg nauw. Daarbij komt nog dat de tarieven op de Nederlandse geldmarkt niet zomaar in een binnenlands onderonsje tussen bankiers kunnen

³ Zie G. P. Hoefnagels: *Analyse en plan*, Ir. G. P. Hoefnagels, D. Q. R. Mulock Houwer en A. Peper: „Een nieuw plan voor de kinderbescherming“, Meppel 1970, blz. 240.

¹ Zie Prof. Dr. C. D. Jongman: „De Nederlandse Geldmarkt“, hoofdstuk II.

worden vastgesteld; buitenlandse invloeden zijn vaak — en dit geldt zeker voor het recente verleden — de bepalende grootheden.

In de geldmarktsfeer kan men hierbij denken aan de bewegingen in de tarieven op de Eurogeldmarkt. Uitzettingen op de Eurogeldmarkt en bijv. kasgeldleningen aan de lagere overheid zijn voor een bank alternatieve uitzettingsmogelijkheden. Daar de invloed van het Nederlandse aanbod op de rente-ontwikkeling op de Eurogeldmarkt te verwaarlozen is, vormt de rente op de Eurovalutamarkt voor de Nederlandse geldmarkt een belangrijke exogene indicator. Zo moeten lagere overheden met hun kasgeldrente gelijke tred houden met de Eurogeldrente (om het aanbod van de banken niet te missen) en zo zullen de banken er hun depositotarieven mede door laten bepalen.

Zoals ook nog verderop zal blijken, hangt de binding met de Eurogeldmarkt uiteraard af van de mate waarin de banken de vrijheid hebben zelf de omvang van hun netto buitenlands actief te bepalen. In de kapitaalmarktsfeer kan men bijv. denken aan het aanbod vanuit het buitenland op Nederlandse emissies van obligaties. Deze belangstelling wordt naast rente-overwegingen vooral door de relatieve valutaire positie van de gulden bepaald. Het buitenlands aanbod is door de jaren heen dan ook allerminst een constante stroom. Het beroep op de Nederlandse openbare emissiemarkt was in 1970 — mede door het toelatingsbeleid van De Nederlandsche Bank — slechts weinig hoger dan 1969. De rentestand op de openbare kapitaalmarkt onderging door het vrijwel constante beroep en de grote buitenlandse belangstelling vanaf het midden van 1970 een vrijwel continue daling.

Ook in 1970 onderging de bankbiljettencirculatie, in absolute bedragen gemeten, weer een verdere uitbreiding. Deze uitzetting vormt de vanouds bekende verkrappende factor van de geldmarkt; zij gaat immers ten laste van de tegoeden van de banken bij de centrale bank. Het aandeel van de chartale geldhoeveelheid (= bankbiljetten plus munten) in de totale geldhoeveelheid onderging echter een verdere daling. Zo bedroeg ultimo 1964 de chartale circulatie nog ca. 46% van de totale geldcirculatie tegenover ca. 38% ultimo 1970. Mede met het oog op deze ontwikkeling voorziet het ontwerp Wet Toezicht Kredietwezen in een zgn. *structurele kasreserve*, door het bankwezen bij de centrale bank aan te

houden, ter financiering van de goud- en deviezenvoorraad.

De bankbiljetten op de passiefzijde van de balans van De Nederlandsche Bank en de goud- en deviezenreserves op de actiefzijde zijn qua omvang veruit de belangrijkste posten. In vroeger jaren zag men de goud- en deviezenvoorraad vooral als dekking van de bankbiljettencirculatie. In de handboeken herinnert de kredietpyramide en op de weekstaat van De Nederlandsche Bank het zgn. „dekkingspercentage” nog aan deze zienswijze. In het heden lijkt de richting van de dekking te zijn omgedraaid.

De gouddekking van de bankbiljetten is echt niet meer doorslaggevend voor de algemene acceptatie als ruil- en betaalmiddel. Nu blijkt de internationalisering van het economisch verkeer en de giralisering van het binnenlandse betalingsverkeer zo snel te gaan dat men beangst is dat de gewenste aanwas van de goud- en deviezenvoorraad niet door de groei van de bankbiljettencirculatie gedekt kan worden.

Deze rubriek wordt verzorgd door medewerkers van het Economisch Bureau van de AMRO-Bank te Amsterdam.

De invloed van het buitenland was in 1970 tweeledig. De daling van de tarieven op de Eurogeldmarkt zette ook in het buitenland de tarieven onder druk. Via de kapitaalrekening van de betalingsbalans vond bovendien een import van liquiditeiten plaats welke het tekort op de lopende rekening meer dan compenseerde. De import van liquiditeiten vond voor een belangrijk deel door buitenlandse aankopen van Nederlandse obligaties plaats. Ook via de geldmarkt vond enige import van liquiditeiten plaats. De handelsbanken hebben hun netto buitenlandse uitzettingen per saldo n.l. ingekrompen. Daar de handelsbanken door de Nederlandsche Bank verplicht zijn een netto buitenlands actief te handhaven, is langs deze weg in 1971 niet veel liquiditeitsimport meer mogelijk. Een sluispende import van liquiditeiten vond voorts plaats via het korte handelskrediet, hetgeen tezamen met de statistische verschillen de schakel vormt tussen het saldo van de lopende rekening op kasbasis en op transactiebasis.

Het rijk heeft in 1970 slechts netto f. 240 mln. schatkistpapier geplaatst. Dit is derhalve geheel in overeen-

stemming met het streven de inflatoire financiering zoveel mogelijk te beperken. Naast het seizoenarrangement met De Nederlandsche Bank, hetgeen dient om het rijk door zomermaanden met lage belastingontvangsten heen te helpen, heeft het rijk in juli nog kasgeldleningen opgenomen. Deze leningen werden evenals het seizoenarrangement in september/oktober uit de opbrengsten van de vennootschapsbelasting afgelost. Opvallend was voorts de hoge stand van het tegoed van het rijk bij de centrale bank in de maanden november en december. Op de politiek van liquiditeitsafroming welke het rijk in 1971 gaat voeren werd op deze wijze reeds vooruit gelopen.

De Nederlandsche Bank nam ook in 1970 een aantal maatregelen welke invloed hadden op de geldmarkt. De kredietrestrictieregelingen legden de kredietverlening aan de private sector aan banden. De banken gingen over tot een versterkte kredietverlening aan de lagere overheid. In juni bereikten de banken ook het plafond dat door De Nederlandsche Bank aan de kredietverlening aan de lagere overheid was gesteld. De kasgeldtarieven voor leningen aan deze categorie liepen in deze maand dan ook op. In november werd het plafond verhoogd waarna de banken de kredietverlening aan de lagere overheid hervatten en de tarieven sterk daalden.

Het seizoenarrangement was een van de technische hulpmiddelen van de Bank om het rijk over de zomerkuil in haar kasontvangsten heen te helpen. In oktober werden de banken op soortgelijke wijze door middel van drie maanden dollar-swaps over een moeilijke periode heen geholpen. Bij deze swaps verkopen de banken dollars aan de Bank (hetgeen de banken de gewenste geldmarktverruimende guldens levert), terwijl tevens wordt overeengekomen dat na drie maanden de banken de dollars weer terug zullen kopen. De swap-transacties zijn derhalve geschikt om krappe perioden te overbruggen.

Gedurende het verslagjaar was het de banken weer toegestaan om naar eigen inzicht het peil van de netto buitenlandse uitzettingen te regelen. Dit betekent dat de plicht een netto buitenlands actief te handhaven bleef bestaan, doch dat thans geen maxima gesteld werden aan de omvang van het actief. Aan de buitenlandse uitzettingen waren in 1969 n.l. naar boven toe beperkingen gesteld om een doorwerking van de rente-explosie op de Eurogeldmarkt in het binnenland zoveel mogelijk te voorkomen. De herwonnen vrij-

Enkele rentestanden en rentetarieven in 1970

	jan.	febr.	mrt.	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.
3 maands Eurogulden	8 5/16	8 5/8	8 1/2	7 7/8	8 3/8	8 1/2	7 7/8	7 3/16	7 9/16	7 9/16	6 7/16	6 7/8
3 maands kasgeldleningen aan gemeenten	8 3/8	8 3/8	8 5/8	8	8 1/2	8 1/2	8 1/8	7 1/2	7 3/4	8	6 7/8	7 1/8
Daggeldrente	6.8	7.1	7.0	5.6	7.1	6.9	7.0	6.0	6.3	6.9	4.3	6.7
Langlopende Nederlandse staatsobligaties (effectief rendement)	7.9	8.0	8.1	8.2	8.3	8.3	8.2	8.0	8.0	8.0	7.9	7.7

heid leidde tot een oplopen van het netto buitenlands actief in de eerste helft van het jaar, welke overging in een daling in de tweede helft van het jaar. Vooral in oktober — de maand waarin immers grote belastingbetalingen plaatsvinden — werd deze buiten-

landse liquiditeitsbuffer door de banken sterk opgebouwd.

Samenvattend kan men stellen dat in 1970 de grote lijn van de rentebeweging op de geldmarkt vooral door „het

buitenland” werd bepaald. De maatregelen van De Nederlandsche Bank streken, ook in 1970 de ergste oneffenheden glad.

J. C. Pranger

gemeente dordrecht

De groei van de gemeente en de intensivering van taken maken het wenselijk over te gaan tot de vorming van een bureau openbare werken binnen de secretarie-afdeling openbare werken en stadsontwikkeling. Tot de taken van het bureau behoren de advisering van burgemeester en wethouders ten aanzien van openbare werken, verkeersvoorzieningen, volkshuisvesting en recreatie.

In verband hiermede worden belangstellenden opgeroepen voor de functie van

CHEF BUREAU OPENBARE WERKEN C.A.

Gedacht wordt aan een energieke persoonlijkheid met ervaring in, althans een deel van, de aan het bureau op te dragen taken en inzicht in de problematiek van een middelgrote stad op de genoemde gebieden. Daarnaast zijn uiteraard leidinggevende en organisatorische capaciteiten van belang.

Het niveau van de functie vereist een theoretische vorming op basis van een academische studie rechten of economie of een opleiding GA-II.

Afhankelijk van ervaring is aanstelling mogelijk binnen de salarisgrenzen van f 2257,— tot f 2817,— per maand in de rang van referendaris A.

Vakantietoelage 6 procent.

De premie A.O.W./A.W.W. komt voor rekening van de gemeente.

Voorts zijn de bij de overheid gebruikelijke, gunstige, regelingen voor o.m. vergoeding van verhuis- en ziektekosten van toepassing.

Sollicitaties te richten aan de gemeentesecretaris, stadskantoor, Spuiboulevard 300, Dordrecht, binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad.

(Slot van blz. 150)

draaien zonder het complete EEG-bouwwerk in elkaar te doen storten.

Daar staat de dwang der economische feiten tegenover. Het zal over een aantal jaren evenmin mogelijk zijn de economisch en monetair nog sterker geïntegreerde Euromarkt te managen zonder een bestuurlijke organisatie die daarbij past. Anders stort namelijk het EEG-bouwwerk door technische gebreken ineen. Het nut van de clause is dat men met deze problematiek gedurende de komende periode ook formeel wordt geconfronteerd.

Politiek is niet in de eerste plaats een zaak van logica maar van grillig verweven gevoelens en belangen. De logica kan proberen haar zo goed mogelijk door de bochten te loodsen, zij kan haar niet tot een rechte lijn forceren. Maar ook langs een kronkelige weg kan men zijn doel bereiken.

G. Brouwers

Mededelingen

Prijsvraag waarderingsmaatstaven

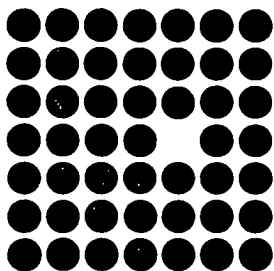
De redactie van het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde (MAB)* nodigt belangstellenden uit tot het deelnemen aan een prijsvraag die betrekking heeft op de waarderingsmaatstaven bij fusies en biedingen. Meer in het bijzonder behelst deze prijsvraag het volgende onderwerp: Bij fusies van ondernemingen en biedingen op aandelen van ondernemingen vindt toepassing van een of meer richtlijnen (waaronder waarderingsmaatstaven) plaats ter bepaling van de waardeverhouding van de fusionerende ondernemingen, resp. van de geldswaarde van de aandelen waarop de bieding plaatsvindt.

Is het nu mogelijk om, met behulp

OGEM als groot en snel expanderend concern zoekt

---

functionaris op organisatiegebied

Van deze functionaris wordt verwacht, dat hij, als lid van een groep van deskundigen op andere gebieden, welke rechtstreeks onder de Raad van Bestuur geplaatst is, een daadwerkelijke bijdrage kan leveren aan het dynamisch en doelmatig functioneren van structuren. Omdat personen dragers van structuren zijn zal deze functionaris tevens worden belast met de conceptie van de hoofdlijnen van het personeelsbeleid.

Ter voorbereiding en uitwerking van het beleid van de Raad van Bestuur op genoemde gebieden zal hij over deskundigheid met betrekking tot de volgende activiteiten dienen te beschikken:

- de evaluatie van personen en structuren
- het beoordelen van menselijke kwaliteiten en het opstellen van programma's voor kaderontwikkeling
- het toepassen van recente ontwikkelingen op het gebied van motivatie, beloningssystemen, communicatie-processen, samenwerkingsrelaties etc.
- het initiëren en coördineren van veranderingsprocessen.

Gedacht wordt aan een academisch, geschoold organisatieadviseur van 30-40 jaar die bewezen heeft zelfstandig op de genoemde gebieden te kunnen werken en die de capaciteiten heeft die noodzakelijk zijn voor de uitoefening van deze veelomvattende, verantwoordelijke positie.

Belangstellenden kunnen hun sollicitatie inzenden naar

VAN DE BUNT & CO. N.V.

Organisatie-Adviseurs,

Buitenveldertselaan 158, (Postbus 7960), Amsterdam 1011

Reacties zullen vertrouwelijk worden behandeld.

van de daartoe meest geschikt te achten methode(s) en op basis van een adequaat te achten aantal plaatsgehad hebbende fusies of overnemingen waarbij Nederlandse NV's waren betrokken, een antwoord te vinden op de vraag of voor alle onderzochte gevallen of voor een of meer groepen daaruit een of enkele factoren een dominerende invloed hebben gehad op de waardebeoordeling in kwestie? Indien deze vraag bevestigend wordt beantwoord, welke factor(en) speelt resp. spelen deze rol?

De deelneming aan deze prijsvraag staat open voor iedereen; ook inzendingen door een groep van personen zijn toegestaan. Voorwaarden voor de deelneming:

a. de inzendingen moeten voor 1

maart 1972 zijn ontvangen door de secretaris van het MAB, Dijsselhofplantsoen 18, Amsterdam;

b. inzendingen dienen te geschieden onder motto, waaruit de identiteit van de inzender(s) niet blijkt. In een bijgevoegde gesloten enveloppe, voorzien van hetzelfde motto, moeten de naam (namen) en adres van de inzender(s) worden opgegeven. Hierbij dient een door de inzender(s) ondertekende verklaring te worden gevoegd, dat geen auteursrechten van derden worden geschonden;

c. inzendingen moeten zijn gesteld in de Nederlandse taal; zij mogen maximaal 40 pagina's MAB beslaan, inclusief eventuele grafieken en tabellen;

d. de redactie verkrijgt het auteurs-

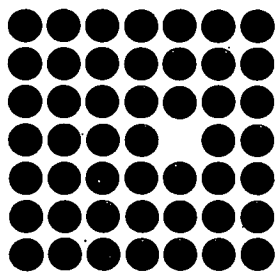
recht van een eventueel bekreunde inzending; niet-bekreunde inzendingen worden aan de auteurs geretourneerd.

De beoordeling geschiedt door een commissie bestaande uit de heren Prof. G. Diephuis, Prof. Dr. J. Koerts en Prof. Dr. C. F. Scheffer. De uitslag, waarop geen beroep mogelijk is, zal worden bekend gemaakt vóór 1 september 1972. De prijswinnaar(s) ontvangt (ontvangen) rechtstreeks bericht van de redactie. De commissie is bevoegd te besluiten dat geen der inzendingen voor een prijs in aanmerking komt. Voor de bekreunde inzending wordt een prijs ter grootte van f. 5.000 ter beschikking gesteld.

OGEM als groot en snel expanderend concern zoekt

---

financieel economisch functionaris

Hij zal deel uitmaken van een kleine groep van deskundigen op andere gebieden, welke rechtstreeks onder de Raad van Bestuur ressorterend, deze ondersteunt bij de voorbereiding en uitwerking van het concernbeleid.

Genoemde functionaris zal in het bijzonder belast worden met het behartigen, volgens de meest moderne inzichten en aangepast aan de toenemende dynamiek van het bedrijfsleven, van de financieel-economische aspecten van de bedrijfsvoering.

In het bijzonder zal hij de volgende taken vervullen:

- het ontwerp en de analyse van informatiestromen op met name bedrijfs-economisch gebied
- budgettering en de planning op langere termijn
- de investeringsbewaking
- de functionele coördinatie van de in de werkmaatschappijen gedecentraliseerd werkzame controllers.

Voorwaarde voor een adequate vervulling van deze functie is de capaciteit om eigen initiatieven te ontwikkelen.

Gedacht wordt aan een academicus van 30-40 jaar die op de genoemde gebieden in het bedrijfsleven de nodige ervaring heeft opgedaan en bewezen heeft over de capaciteiten te beschikken die noodzakelijk zijn voor de uitoefening van deze verantwoordelijke positie.

Belangstellenden kunnen hun sollicitatie inzenden naar

VAN DE BUNT & CO. N.V.

Organisatie-Adviseurs,

Buitenveldertselaan 158, (Postbus 7960), Amsterdam 1011

Reacties zullen vertrouwelijk worden behandeld.

Van Nelle's Beheersmaatschappij is belast met het beheer en de coördinatie van de activiteiten van een aantal over Europa verspreide vestigingen in de voedingsmiddelenindustrie.

Voor de ontwikkeling en bewaking van de administratieve organisatie in de ruimste zin zoeken wij een

bedrijfseconoom

Zijn taak zal voornamelijk bestaan uit:

- resultaten analyses van binnenlandse en buitenlandse dochterondernemingen
- verdere ontwikkeling en toepassing van het budgetteringssysteem
- ontwikkeling en reorganisatie van administratieve procedures.

Belangstellenden worden uitgenodigd een sollicitatie met uitvoerige gegevens te richten aan het Hoofd van de Personeelsdienst van de

Erven de Wed. J. van Nelle N.V., Postbus 817, Rotterdam.

Onze gedachten gaan uit naar een Drs Economie of NIVRA acc. met ruime ervaring op bovengenoemde gebieden en gedegen kennis van moderne data-processing. Goede kennis van de moderne talen is onontbeerlijk.

Bij de **INTERFACULTEIT BEDRIJFSKUNDE** i.o.

uitgaande van de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam en de Technische Hogeschool te Delft, waar sedert oktober 1970 een post-kandidaatsopleiding in de bedrijfskunde wordt verzorgd, bestaat een vacature voor een

WETENSCHAPPELIJK (HOOFD) MEDEWERKER IN DE BEDRIJFSECONOMIE

Voor deze functie wordt gedacht aan een bedrijfseconoom met wetenschappelijke belangstelling voor het bedrijfsgebeuren in het algemeen.

Van hem wordt in de eerste plaats een enthousiaste inbreng verwacht in een interdisciplinair team, dat door middel van moderne onderwijsmethoden een interdisciplinaire studie in de bedrijfskunde ontwikkelt. Tevens zal gelegenheid tot onderzoek worden geboden.

Enige bedrijfservaring, alsmede kennis van kwantitatieve methoden wordt op prijs gesteld doch is niet vereist.

Voor inlichtingen of sollicitatie kan men zich wenden tot Prof. dr. C. Brevoord, p/a Interfaculteit Bedrijfskunde, Prinses Julianalaan 94, Rotterdam - 3016, tel. 010-145566.

BOD GEVRAAGD :
E.S.B., jaargangen 1949 - 1968
DE ECONOMIST, ingebonden 1951-1968
PREADVIEZEN, veren. staathuish. 1934 - 1965
Telefoon (050) 77 99 57

*U reageert op annonces
in „E.S.B.“?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

De Economische Faculteit van de Rijks-
universiteit te Groningen zoekt een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

die belast zal worden met de onder-
wijs-coördinatie van de sociologisch-
economische studierichting, met de
begeleiding van de doctorale studenten,
die deze richting kiezen, en met de
begeleiding van de studenten, die
sociologie als bijvak voor het gewone
kandidaatsexamen of voor de (be-
drijfs-)economische doctorale studie-
richting kiezen.

Het afgestudeerd zijn in de sociolo-
gisch-economische studierichting strekt
tot aanbeveling.

Inlichtingen kunnen worden ingewon-
nen bij prof. dr. I. Gadourek, Westerse
Drift 88 te Haren, of bij prof. dr.
J. Berting, Troelstralaan 82 te Gron-
ningen. Beiden zijn telefonisch bereik-
baar op het Sociologisch Instituut,
Grote Markt 23 te Groningen, telefoon
resp. 11 46 61 of 11 46 62.

Zowel economen als sociologen kunnen zich met
schriftelijke sollicitaties wenden tot de beheerder van
de Economische Faculteit der Rijksuniversiteit te
Groningen, Oude Boteringstraat 23.

H. BRONS Jr

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 •
TELEX 24015

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-3002

De Europese Investeringsbank te Luxemburg

zoekt

TWEE ECONOMISTEN

GEVRAAGD WORDT :

- grondige academische basisopleiding;
- goede kennis van de wiskunde en van de
toegepaste statistiek;
- goede kennis omtrent problemen en instrumenten
van economische politiek, regionaal, industrieel;
- voldoende inzicht in de Europese problematiek;
- vorming, zo mogelijk gebaseerd op ervaring, in
monetaire en financiële vraagstukken (kapitaal-
markten, financieringsmethoden, respectievelijk
regionaal beleid en het beleid m.b.t. ontwikkelings-
landen);
- behoorlijke stilistische eigenschappen;
- ervaring in de problematiek van de onderneming;
- vlotte beheersing van het Frans en het Engels en,
zo mogelijk, van het Duits;
- leeftijd tussen 28 en 45 jaar;
- datum van indiensttreding: zo spoedig mogelijk.

GEBODEN WORDT :

- een plaats op het hoofdkantoor van de Bank te
Luxemburg;
- een aantrekkelijke salariëring, afhankelijk van de
ervaring;
- een interessante werkkring binnen een groeiende
Europese financiële instelling.

Sollicitaties met volledig en nauwkeurig curriculum
vitae, onder opgave van referenties en voorzien van
pasfoto, te richten tot :

**BANQUE EUROPEENNE D'INVESTISSEMENT,
SERVICE DU PERSONNEL,
2 place de Metz - Boîte Postale 2005
LUXEMBOURG**

De sollicitaties zullen strikt vertrouwelijk worden
behandeld.

AUTOMATISERINGSDESKUNDIGEN

SYSTEEMANALISTEN TECHNISCH WETENSCHAPPELIJKE REKENAARS MEDEWERKER ADMINISTRATIEVE ORGANISATIE SOFTWARE SPECIALISTEN

H.B.S.-ers B.

of

GYMNASIASTEN-B

eventueel met

H.T.S.

S.P.D.

AMBI

Wetenschappelijk Rekenen of Wiskunde M.O.
met programmeringservaring in assembler,
COBOL, AGOL of FORTRAN

De gemeente Amsterdam moet vooruit kijken en zij zoekt dan ook systeemanalisten, die intelligent kunnen opereren in zeer uiteenlopende systemen. De ruimte voor dit intelligent functioneren biedt het centraal automatiseringsbeleid dat Burgemeester en Wethouders voorstaan. Deze beleidsvisie geeft u de zelfstandigheid en de vrijheid om u te ontplooiën en te werken op hoog niveau. Aan opleiding en studie geven wij dan ook hoge voorrang.

Wij willen gaarne met u over deze unieke mogelijkheden van gedachten wisselen. Wij hebben open plaatsen in ons technisch-wetenschappelijk team, in onze projectgroep software, in onze projectgroep personeelssysteem en in het werkteam Normen en Technieken.

Gaat uw belangstelling in een andere richting, dan kunt u ons dat kenbaar maken.

Het maximumsalaris dat wij kunnen bieden bedraagt f 2350,— per maand, afhankelijk van opleiding en ervaring.

U kunt telefonisch reageren op onze oproep (020) 44 17 76 en onze telefoniste verbindt u op uw aanvraag met de adjunct-directeur, de heer H. Breederveld.

Volledige sollicitaties kunt u onder no. U 16213 richten aan de Directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam (Oud-Zuid).

Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking

DR. SLOOFF'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslagwerkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever:

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.

Veelzijdige functie op directie-niveau overzee

Onze relatie is een groot Nederlands concern met werkmaatschappijen zowel in als buiten Europa, waar hoog gekwalificeerde producten worden vervaardigd.

In de loop van dit jaar zal in Indonesië een fabriek worden gebouwd, die in de tweede helft van 1972 in productie moet komen voor de plaatselijke markt.

Het project is in Nederland en Indonesië voorbereid. Het zal tot de taak van een nieuw te benoemen

general manager

behoren om de plannen te concretiseren en om een goede verstandhouding op te bouwen met overheidsinstanties, afnemers en lokale omgeving.

Hij zal verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van het project vanaf de opbouwfase, waaronder mede wordt begrepen het aantrekken van zijn naaste medewerkers en het overige personeel.

Nadat de produktie op gang is gekomen, zal hij verantwoordelijk zijn voor de dagelijkse gang van zaken en voor alle beleidsaspecten.

Hij zal worden bijgestaan door deskundige functionarissen, zowel hier te lande als in Indonesië.

Voordat hij wordt uitgezonden, zal hij in staat worden gesteld zich bij de Nederlandse werkmaatschappijen te oriënteren.

Wij zoeken een representatief persoon van academisch niveau met goede contactuele eigenschappen, die op een ervaring als manager kan bogen. Tropenervaring is niet noodzakelijk, doch wel gewenst. Een stringent leeftijdscriterium wordt niet

gesteld. Uiteraard zijn de geboden voorwaarden geheel in overeenstemming met het gewicht, dat door de concernleiding aan deze functie wordt toegekend.

Wij zijn gemachtigd strikt vertrouwelijk contact op te nemen met personen, die op grond van opleiding, bedrijfservaring en persoonlijkheid zich aangetrokken voelen tot deze taak.

Procedure:

Van belangstellenden ontvangen wij gaarne een levensloop met pasfoto, alsmede een korte met de hand geschreven motivering der sollicitatie.

Telefonische inlichtingen kunnen desgewenst worden ingewonnen op 23 februari tussen 10 en 12 uur op nr. 020 - 76 22 32, toestel 25.

Teneinde onze opdrachtgever zo volledig mogelijk te informeren, zal - na uw toestemming - een psychologisch onderzoek worden ingesteld.

Sollicitaties onder nr. 155 aan Bureau Dr. Ph. M. van der Heijden, Directie- en Kaderformatie, Apollolaan 22, Amsterdam-Z.

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

Bij het Fiscaal-Economisch Instituut bestaan enkele plaatsingsmogelijkheden voor

WETENSCHAPPELIJKE MEDEWERKERS

Zij zullen o.m. belast worden met het verrichten van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de belastingen.

Geboden wordt een prettige werkkring bij een nieuw instituut, waarbij het werken in teamverband belangrijk is.

Benoeming zal plaatsvinden in het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers.

Sollicitaties te richten aan:
Directie Fiscaal-Economisch Instituut der N.E.H.
t.a.v. de heer J.A. van Reijn,
Nederlandse Economische Hogeschool,
Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

TNO

NATIONALE RAAD VOOR LANDBOUWKUNDIG ONDERZOEK

Ruim 1 miljard gulden wordt in Nederland per jaar uit de openbare middelen aan het wetenschappelijk onderzoek besteed. Het beleid dat hieraan richting moet geven, is in de opbouwfase.

Een belangrijk facet van dit wetenschapsbeleid is de verdeling van de beschikbare middelen.

Het eerste orgaan, dat in ons land voor zijn gebied een evaluatiesysteem heeft ontwikkeld om de besluitvorming over deze verdeling van middelen te systematiseren, is de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO.

Deze Raad vraagt voor deze werkzaamheden een versterking van zijn secretariaat met een

Bedrijfseconoom of Landbouwkundig ingenieur (economische studierichting)

Inlichtingen over deze functie worden verstrekt door: Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO, Postbus 297, 's-Gravenhage (070-814481).

Tevens is hier verkrijgbaar het „Rapport van de studiecommissie economische evaluatie van het landbouwkundig onderzoek“, dat de grondslag voor deze werkzaamheden aangeeft.

Bij het

ECONOMISCH-TECHNOLOGISCH INSTITUUT voor FRIESLAND

is binnenkort plaatsingsmogelijkheid voor een academisch gevormd

ECONOOM

VEREISTEN :

doctoraal economische wetenschappen; opleiding en/of ervaring in regionaal-economisch onderzoek.

Ervaring in toeristisch onderzoek strekt tot aanbeveling.

SALARIS :

nader overeen te komen.

Na een half jaar volgt opneming in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

SOLLICITATIES :

met informatie over persoon, opleiding en ervaring, onder opgave van referenties, te richten aan de directeur, Sophialaan 1, Leeuwarden.